

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bakalářská práce

2011

Tereza Štanclová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Tereza Štanclová

**Odchod mládeže z ústavní péče a první
rok samostatného života**

Bakalářská práce

Praha 2011

Autor práce: **Tereza Štanclová**

Vedoucí práce: **Ing. Bohumila Čabanová, PhD.**

Rok obhajoby: 2011

Bibliografický záznam

ŠTANCLOVÁ, Tereza. *Odchod mládeže z ústavní péče a první rok samostatného života*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2011. 76 s. Vedoucí bakalářské práce Ing. Bohumila Čabanová, PhD.

Abstrakt

Bakalářská práce „Odchod mládeže z ústavní péče a první rok samostatného života“ pojednává o problematice odcházení zletilých z náhradní výchovné péče a o následném osamostatňování těchto mladých lidí. V práci autor sleduje okolnosti, za jakých klient ústavní péči opouští a pozornost je také věnována dostupným možnostem následné péče, které umožňují plynulejší přechod od náhradní výchovné péče k osamostatnění. Teoretickým východiskem je koncept sociální exkluze, kterou jsou mladí lidé po odchodu z ústavní péče ohroženi pro jejich nezářídka nižší úroveň dosahovaného vzdělání, nižší konkurenceschopnost na trhu práce, nefunkční zachytnou sociální síť rodiny a absenci konexí. Součástí práce je kvalitativní výzkum v jehož rámci byly nahrávány rozhovory s klienty zařízení ústavní a následné péče a s experty v dané problematice. Smyslem výzkumu je poskytnout reflexi zúčastněných aktérů a ilustrovat tak situaci, v které se mladí nezaopatření lidé nachází.

Abstract

Bachelor thesis „Leaving the institutional substitute care and the first year after“ deals with young people, who are leaving residential care because of their adulthood. The point of interest orientation of these people in their independent life. Author observes the circumstances under which the clients are leaving institutional care and attention is also paid after-care that allow a smoother transition from full service to life outside the institutional care. Theoretical basis is concept of social exclusion representing a first risk threatening care leavers because of their often lower education levels and lower competitiveness in the labor market and nonfunctional social network of their family and absence of social connections. Part of the Bachelor thesis is a qualitative research within it were recorded interviews with clients of residential care and aftercare as like

with experts in the field. The purpose of the research is to provide a reflection of the parties involved and to illustrate a situation of these young people.

KLÍČOVÁ SLOVA

Odchod z ústavní péče

Osamostatňování

Ústavní péče

Náhradní rodinná výchova

Dětský domov

Domov na půli cesty

Sociální exkluze

Sociální deprivace

Hospitalismus

Nezisková organizace

KEY WORDS

Care leavers

Become independent

Residential care

Foster care

Children´s Home

Halfway house

Social exclusion

Social deprivation

Hospitalism

Nonprofit organisation

Rozsah práce: 103 574 znaků včetně mezer

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 17.5.2011

Tereza Štanclová

Poděkování

Ráda bych poděkovala za odborné vedení a cenné připomínky Ing. Bohumile Čabanové, PhD. a všem respondentům a pracovníkům zařízení ústavní a následné péče, kteří projevili ochotu podílet se na mém výzkumu a bez nichž by tato práce nemohla vzniknout .

**Institut sociologických studií
Projekt bakalářské práce**

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

PŘEDPOKLÁDANÝ NÁZEV BAKALÁŘSKÉ PRÁCE:

ODCHOD MLÁDEŽE Z ÚSTAVNÍ PÉČE A PRVNÍ ROK SAMOSTATNÉHO ŽIVOTA.

STUDENT : TEREZA ŠTANCLOVÁ

KONZULTANT: ING. BOHUMILA ČABANOVÁ, PHD.

Úvod

Ve své bakalářské práci bych se ráda věnovala problematice náhradní rodinné péče. A to se zaměřením na péči ústavní a její opouštění po dovršení plnoletosti nebo po dokončení studia. Zkoumaným jevem je tedy samotný proces opouštění institucionálního zázemí a sledování nových naskytujících se možností pomoci mladé osobě vstupující do samostatného života.

Ústavní péče má za úkol, ať již dlouhodobě či pouze dočasně suplovat rodinné zázemí. Není však možné, aby stát poskytoval takovéto zázemí neomezeně. A tak každého klienta dětského domova čeká opuštění této dosavadní základny a hledání možností jiných. Rodina je také symbolem určité jistoty a opory, v případě nouze je to mnohdy právě ona, kdo pomůže a na koho se můžeme obrátit. Je proto jistě velmi důležité postupně připravovat klienty náhradní rodinné péče na její opuštění, informovat je o možnostech pomoci v začátcích po odchodu z dětského domova a umožnit jim alespoň po určitý čas jistou oporu v podobě různých podpůrných programech a projektech.

Dalším důvodem proč se zabývat tématem opouštění ústavní péče v České Republice je nejednotnost pohledů na efektivitu dětských domovů vychovat samostatné jedince. Někteří se domnívají, že dětské domovy opouští neadaptovatelní, nesocializovaní a deviantní jedinci. Jiní jsou toho názoru, že tvrzení, o neschopnosti dětských domovů vychovat socializované jedince, schopné se následně zařadit do společnosti, je nepravdivé. Proto také součástí mé bakalářské práce je analýza rozhovorů pořázených se samotnými aktéry ústavní péče. Důvodem k této analýze je právě získání reflexe situace samotných subjektů, kterých se tato problematika týká.

Toto téma jsem si tedy vybrala, protože bych ráda zmapovala situaci v které se nachází svěřenci dětského domova připravující se na jeho opuštění a ráda bych svou prací také poskytla ucelenější pohled na danou problematiku podloženou výpověďmi zúčastněných.

Práce tedy bude vedena od seznámení s oblastí náhradní ústavní péče, jejími subjekty a aktéry, po samotnou analýzu rozhovorů provedených s respondenty, kteří se na odchod z ústavní péče připravují nebo se již osamostatnili.

Cíle bakalářské práce

Cílem mé bakalářské práce je analýza péče poskytované před a po opuštění ústavního zařízení. Zaměřím se na možnou délku poskytování náhradní rodinné péče a následně její opuštění z důvodů plnoletosti nebo ukončení studia.

Obsahem práce bude zároveň uvedení dalších subjektů (soukromých, neziskových atp.) vystupujících v problematice odchodu jedince z náhradní ústavní péče a poskytující přípravu pro vstup do samostatného života. Zahrnuta bude tedy také analýza dalších substitučních možností pomoci při odchodu z institucionální náhradní péče. Uvedení možných forem pomoci při osamostatňování a to v podobě různých programů (pomoc při hledání zaměstnání a/nebo bydlení, možnosti dotovaného bydlení, možnosti finanční podpory aj.) s kterými se svěřenec ústavní péče může setkat na území ČR. Práce bude doplněna o hodnocení aktérů, vystupujících v oblasti náhradní institucionální péče a majících v této problematice vlastní zkušenosti nebo odbornou znalost. Nepůjde tedy pouze o analýzu podmínek a možností při přípravě jedince opouštějícího ústavní péči na samostatný život, ale koncept bude zahrnovat i samotnou reflexi zúčastněných.

Na základě těchto dvou přístupových cest obsažených v bakalářské práci bych tak ráda nabídla komplexnější pohled na danou problematiku.

Výzkumné otázky:

- Jakým způsobem připravují instituce ústavní péče své svěřence na odchod z dětských domovů (a jiných institucionálních zařízení náhradní ústavní péče) a následné osamostatnění?
- Jakým způsobem reflektují celý tento proces zaměstnanci dětských domovů a dalších zapojených subjektů?
- Co je nahlíženo jako problém ze strany zaměstnanců a ze strany svěřenců této péče?
- Jak hodnotí bývalí svěřenci ústavní péče zajištění jejich přípravy na samostatný život?
- Jak probíhá adaptace na samostatný život?
- Na jaké subjekty se mohou osoby opouštějící náhradní ústavní péči obracet s žádostí o pomoc a za jakých podmínek?
- Jaké jsou plány a vyhlídky do budoucnosti osob vyrůstajících v ústavní péči?

Teoretická východiska

Na základě již publikované literatury na toto studované téma, se můžeme setkat s dvěma pohledy na téma přípravy svěřenců na samostatný život a soběstačnost po opuštění ústavního zařízení a) dostatečná připravenost a informační vybava svěřence a následně jeho úspěšné osamostatnění, b) velmi nízká příprava v ústavní péči pro samostatný život a následně špatná adaptace a orientace v něm. S ohledem na tyto dvě hodnocení budeme vycházet z předpokladu, že systém ústavní péče řeší otázku přípravy svěřence pro samostatný život s větším důrazem než-li dříve, avšak stále nedokáže vypouštět do samostatného života dostatečně připravené a informované jedince. Problémem je pak především schopnost hospodařit s finančními prostředky. Bývalý svěřenec ústavní péče se v důsledku propuštění z prostředí, kde nenesl takovou tíhu zodpovědnosti, se náhle v novém životě nedokáže plně adaptovat a převzít situaci do svých rukou. Často potom dochází k tomu, že důsledkem toho je navrácení zpět do patologického prostředí biologické rodiny, která mu často znemožňuje začít perspektivní plnohodnotný život. Dochází pak tedy k cirkulaci problémů, exkluzi jedince a zmaření snažení ústavní péče pro přípravu na nový život. Součástí této práce je tedy práce s teorií sociální exkluze.

Hodnotová východiska

Ačkoli se budu snažit zaujmout pozici nehodnotícího pozorovatele a cílem mé práce je pouze zmapovat situaci při odchodu z ústavní péče, pochopitelně se určité hodnoty v mé práci objeví.

Prvním hodnotovým východiskem je samotné smýšlení o nenahraditelnosti instituce vlastní rodiny, použijeme-li metafory „ostrova rodiny“. (Rieger : 2001)

Bezpečí domova a opora chápající a láskyplné rodiny se tak pro nás stává ideálem, který není nahraditelný žádnou náhradní rodinnou péčí a tak ani tou institucionální. Samotného klienta dětského domova tak již vnímáme jako osobu vyrůstající v nevýhodných podmínkách pro upevnění jeho vlastních společností kvitovaných kvalitních hodnot a norem. Náhradní ústavní péče a následný odchod z ní je proto společensky vnímán jako problém a to z těchto důvodů:

1. Svěřenci ústavů jsou ohroženi sociální exkluzí
2. Nepodaří-li se bývalým klientům náhradní ústavní péče adaptovat v samostatném životě a samostatně přebrat zodpovědnost za svůj život, jsou hrozbou nejen sobě samým, ale jsou i ekonomickou zátěží sociálního státu
3. Jedinec kterému se nepodaří úspěšně osamostatnit, zpravidla těžko dokáže předávat hodnoty samostatnosti, odpovědnosti apod. svým potomkům

Metodologie

K datům budu přistupovat kvalitativní výzkumnou metodologií a to konkrétně takovým způsobem, jak nám umožňuje Zakotvená Teorie (Grounded Theory). Na základě položené výzkumné otázky budeme shromažďovat a analyzovat data, tvořit pojmy, jevy a hledat společné vztahy mezi nimi. Zakotvená teorie nám umožní se v procesu analýzy dat vracet a postupovat tak, abychom v konečné fázi výzkumu dovedli náš model nasytit takovým způsobem, že dokážeme popsat vyzorované vztahy a již se nám nevynořují nové neprostudované jevy.

V rámci kvalitativního sběru dat využiji metody rozhovorů s návodem vedených s osobami opouštějícími ústavní péči a připravujícími se na samostatný život (klienti dětských domovů starších 15-ti let). Dále pak s osobami, které již ústavní péči opustily a mohou tak zpětně reflektovat situaci a proces při osamostatňování (osoby pobývající v domovech na půli cesty).

Dalším typem nahrávaných dat budou rozhovory s experty a fundovanými aktéry na poli ústavní péče, tedy osobami profesionálně pracujícími a pohybujícími se v dané problematice (vychovatelky v dětských domovech, vedoucí projektů podporujících orientaci v samostatném životě apod.).

Rozhovory budou nahrávány a digitální záznamy budou následně přepsány, kódovány a analyzovány.

REŠERŠE:

1. BITTNER, P., et al. *Děti z ústavů. Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Liga lidských práv, 2007. 72 s. [online] [cit. 2010-06-06] ISBN 978-80-903473-4. Dostupné z URL: http://www.llp.cz/_files/file/deti_z_ustavu.pdf
2. GOTWALDOVÁ, *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na osamostatnění*, [online] [cit. 2011-01-04], metodická příručka. Dostupné z URL: http://www.otevridvere.cz/metodicka_prirucka.php
3. Odbor prevence kriminality Ministerstva Vnitra ČR, *Hodnocení systému péče o ohrožené děti* [online] [cit.2011-12-171], Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz>
4. JŮN, H. *Moc, pomoc a bezmoc – v sociálních službách a zdravotnictví, Strategie práce s klienty*, Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-590-5.
5. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů*. Praha: Galen,2006. 327s. ISBN 80-7262-410-5.
6. KRÁLIČKOVÁ, Z. *Rodinné právo v otázkách a odpovědích*. Praha : Computer Press, 2000.112 s. ISBN 80-7226-365-X.
7. LABÁTH, V. a kol. *Riziková mládež*, Praha: Slon, 2001. 157 s. ISBN 80-85-850-66-4.
8. LANGMEIER, J.; MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963. 384 s. ISBN 08-063-68.
9. MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999. 183 s., ISBN 80-7178-304-8.
10. MATĚJČEK, Z. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002. 155s. ISBN 80-7178-637-3.
11. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada, 1999.143 s. ISBN 80-7169-897-0.
12. MATĚJČEK, Z., *Rodiče a děti*. Brno: AVICENUM, 1986. 336 s. ISBN 08-011-86.
13. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 2003, ISBN 80-86429-19-9.
14. MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 1999. 159 s. ISBN 80-85850-76-1.
15. MUHLPACHR, P. *Vývoj ústavní péče – Filosoficko historický pohled*, Brno: MU Brno, 2001. ISBN 80-210-2512-3
16. Projekt můj byt. *Nadace Terezy Maxové* [online] [cit. 2010-12-17]. Dostupný z URL: <http://www.mujbyt.org/>.
17. Projekt Startovné do života. *Nadační fond Livie a Václava Klausových*. [online] [cit. 2010-12-17] Dostupné z URL:<http://www.nadacnifondklausovych.cz/projekty/startovne-do-zivota.asp>.
18. Projekt Získání řídičského průkazu. *Nadační fond Livie a Václava Klausových*. [online] [cit. 2010-12-17]. Dostupný z URL: <http://www.nadacnifondklausovych.cz/projekty/ziskani-ridicskeho-prukazu.asp>.

19. RIEGER, Z. *Ostrov rodiny: integrující přístup pro práci s rodinou: příručka pro odborníky*. 2. upravené vydání. Hradec Králové : Konfrontace, 2001. 254 s. ISBN 80-86088-06-5.
20. ŘEZNÍČEK, T. Co ovlivňuje úspěšnost dětí po odchodu z dětských domovů. *Učitelské noviny*, 2008, č. 6, s. 19 – 20.
21. VEČEŘA, M. *Sociální stát – východiska a přístupy*, Praha: SLON, 1996. ISBN 80- 85850-16-8
22. Sdělení č. 104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte.
23. Sdělení č. 43/2000 Sb. m. s. Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení
24. Sdělení č.132 /2000 Sb. m. s. Evropská úmluva o osvojení dětí
25. Vyhláška 334/2003. Vyhláška, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné Zákona 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.
26. VESELÁ, J. *Životní šance mladistvých po odchodu z dětského domova*. Diplomová práce. Praha : Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra Pedagogiky, 2008. 103 s. Vedoucí práce Doc. PhDr. Jaroslav Kořa.
27. Zákon č. 108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách.
28. Zákon č. 109/2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve vysokoškolských zařízeních.

OBSAH

OBSAH	15
1. ÚVOD	17
2. CÍLE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	19
3. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	20
3.1 MLADÍ LIDÉ OPUŠTĚJÍCÍ ÚSTAVNÍ PÉČI JAKO SKUPINA OHROŽENÁ SOCIÁLNÍ EXKLUZÍ	20
4. HODNOTOVÁ VÝCHODISKA	22
5. VÝZKUMNÝ PROBLÉM	23
6. METODOLOGIE	25
6.1 METODIKA VÝBĚRU RESPONDENTŮ	26
7. DESKRIPTIVNÍ ČÁST	28
7.1 POJMOVÝ APARÁT	29
7.1.1 <i>Náhradní rodinná péče</i>	29
7.1.2 <i>Náhradní výchovná péče</i>	30
7.2 ROLE AKTÉRŮ	33
7.3 NEZISKOVÉ ORGANIZACE JAKO „PŘESTUPNÍ STANICE“	36
7.3.1 <i>Dotované bydlení</i>	37
7.3.2 <i>Podpora vzdělávání a konkurenceschopnosti na trhu práce</i>	38
7.3.3 <i>Finanční podpora</i>	38
8. ANALYTICKÁ ČÁST PRÁCE	39
8.1 PŘED ODCHODEM	41
8.1.1 <i>Příprava klientů ústavní péče na samostatný život</i>	41
8.1.1.1 <i>Vlastní hospodaření s finančními prostředky</i>	41
8.1.1.2 <i>Povinnosti a spoluúčast klienta na chodu rodinné skupiny</i>	43
8.1.1.3 <i>Informovanost mládeže o možnostech pomoci při osamostatňování</i>	45
8.1.1.4 <i>Vzdělání klientů ústavní péče a konkurenceschopnost na trhu práce</i>	47
8.2 ODCHÁZENÍ	50
8.2.1 <i>Ukončení ústavní péče a vstup do samostatného života</i>	50
8.2.2 <i>Rituály spojené s odchodem z ústavní péče</i>	52
8.2.3 <i>Materiální vybavenost klienta při ukončení ústavní péče a pomoc při osamostatňování</i> 52	
8.2.4 <i>Představy a očekávání od samostatného života</i>	53
8.2.5 <i>Obavy spojené s odchodem a osamostatněním</i>	55
8.2.6 <i>Kam mladí dospělí po ukončení ústavní péče odchází?</i>	56
8.2.7 <i>Odchod mládeže z ústavního zařízení a orientace v životě z pohledu profesionálů</i>	57
8.3 PO ODCHODU.....	59
8.3.1 <i>První zaměstnání a první výplaty</i>	59
8.3.2 <i>Jak hodnotí klienti ÚP připravenost pro samostatný život? V čem spatřují problém?</i>	61
ZÁVĚR	62
SUMMARY	63
POUŽITÉ ZDROJE	65
SEZNAM PŘÍLOH	70

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

DD Dětský domov

DDŠ Dětský domov se školou

DDŠJ Dětský domov se školní jídelnou

DNPC Dům na půl cesty

DÚ Diagnostický ústav

EU Evropská Unie

FDD ČR Federace dětských domovů České republiky

MPSV Ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT Ministerstvo mládeže, školství a tělovýchovy

MZ Ministerstvo zdravotnictví

NO Nestátní nezisková organizace

NRP Náhradní rodinné péče

NVP Náhradní výchovná péče

OOV Osoba odpovědná za výchovu

PŠD Povinná školní docházka

SPOD Sociálně právní ochrana dětí

UIV Ústav pro informace ve vzdělávání

ÚP Ústavní péče

VÚ Výchovný ústav

1. ÚVOD

Je zajímavé pozorovat statistiky počtu umístěných dětí v náhradní výchovné péči. Lze tak dospět ke zjištění, že počet zařízení a počet dětí zde umístěných je konstantní a neměnný po dlouhou řadu let. Podíváme-li se na Mezinárodní srovnání uvádějící *Podíl dětí v ústavní péči na 100 000 obyvatel ve věku 0 - 17 let*¹, Česká republika nejen naprosto dominuje co do počtu takto umístěných dětí, kdy v porovnání s jinými zeměmi střední a východní Evropy je tento podíl ve vztahu k obyvatelstvu téměř 2,5 krát vyšší, ale sledujeme-li v České republice longitudinálně podíl dětí v ústavní péči, zjistíme, že za dobu posledních 20-ti let se toto číslo kontinuálně navyšovalo a dosáhlo dvakrát vyšších hodnot než v roce 1989. Zdálo by se, že v době, kdy společnost čelí neustálým změnám, trendům a politickým uspořádáním, dojde také k reorganizaci umístování dětí do zařízení náhradní výchovy. Ústavní péče však nadále zůstává nejhojněji zastoupenou alternativou rodinné výchovy. A to i přesto, že „...ústavní pobyt, zvláště dlouhodobý, je vždy vážným zásahem do klientova osudu, někdy trvale ovlivňujícím jeho další život.“ [Matoušek : 1995, 62]

Úkolem ústavní péče (ÚP)² je, ať již dlouhodobě či pouze dočasně, suplovat rodinné zázemí. Není však možné, aby stát poskytoval takovéto zázemí neomezeně. A tak každého klienta³ dětského domova čeká opuštění této dosavadní základny a hledání možností jiných. Rodina je jistě také symbolem určité jistoty a opory, v případě nouze je to mnohdy právě ona, kdo pomůže a na koho se můžeme obrátit. Mohou se však na někoho obrátit ti mladí dospělí, kteří funkční rodinu nemají a teprve se učí orientovat v samostatném životě? Je velmi důležité postupně připravovat klienty náhradní rodinné péče na její opuštění, informovat je o možnostech pomoci v začátcích po odchodu z dětského domova a umožnit jim alespoň po určitý čas oporu v různých podpůrných programech a projektech. Není-li

¹ *Podíl dětí v ústavní péči (na 100 000 obyvatel ve věku 0 - 17 let) / Children in residential care.* Databáze TransMONEE : 2008. UNICEF Innocenti Research Centre. [online]. [cit. 2011-02-17]. Dostupné z URL:<http://www.transmonee.org/downloads/EN/2011/tables_TransMonee_2011.xls>.

² Ústavní péče: Ústavní péčí budu v kontextu této práce mýnit náhradní výchovnou péči odehrávající se v kompetencích MŠMT.

³ Klient : Toto označení budu používat pro všechny děti a mladistvé v náhradní výchovné péči.

mladé osobě umožněn pozvolnější přechod od plného zajištění v zařízení výchovné péče ke zcela samostatnému životu, zvyšuje se pravděpodobnost, že vlivem „šoku“ z takto rozdílných prostředí dojde k sociální exkluzi jedince. A to z důvodu nedostatečné adaptace na jiné podmínky. Opustí-li klient zařízení, je nezbytně nutné pro jeho perspektivní budoucnost nalézt především zaměstnání a ubytování. Avšak osobě čerstvě zletilé se vzděláním bez maturity nebo s nedokončeným vzděláním a bez sociálních kontaktů se uplatnění na trhu práce pochopitelně nehledá snadno. Bez zaměstnání však nepřichází finanční prostředky a bez finančních prostředků se těžko hledá ubytování. Chudoba, dlouhodobá nezaměstnanost nebo bezdomovectví jsou jedněmi z důsledků, které snadno takto znevýhodněnou osobu uvrhnou do marginalizované společnosti, vyloučené ze společenského života. Jedním z důvodů, proč by společnost měla věnovat pozornost této problematice, je jistě i skutečnost, že *„...sociálně patologické a společensky nebezpečné jevy způsobují i vyšší výdaje státu (sociální dávky, vyšší počet policistů...), které jsou placeny z našich daní, mělo by nás tedy zajímat, jak jsou naše peníze využity.“* [Kulhavá : 2010, 5]

Ráda bych se proto ve své práci věnovala problematice náhradní výchovné péče a jejímu opouštění po dovršení plnoletosti nebo po dokončení přípravy na budoucí povolání. Zkoumaným jevem je tedy samotný proces odcházení z institucionálního zázemí a sledování jaké nové možnosti pomoci se naskytnou mladé osobě vstupující do samostatného života.

Dalším důvodem, proč se zabývat tématem opouštění ústavní péče v České Republice, je nejednotnost pohledů na schopnost dětských domovů vychovat samostatné jedince. Někteří se domnívají, že dětské domovy opouští neadaptovatelní a nesamostatní jedinci se sklonem k deviantnímu chování.⁴ Jiní jsou toho názoru, že tvrzení o neschopnosti dětských domovů vychovat socializované jedince schopné se následně zařadit do společnosti, je nepravdivé⁵. Proto také součástí mé bakalářské práce je analýza rozhovorů pořizených se samotnými aktéry ústavní péče. Důvodem k provedení analýzy je právě získání reflexe situace samotných aktérů, kterých se tato problematika týká.

⁴ Např. in Rieger, Z. *Návrat k rodině a domů*. 1. vydání. Praha : Portál, 2009. s 2 - 13. ISBN 978-80-7367-544-8. nebo in dokumenty publikované asociací Amici dei Bambini [online]. [cit. 2011-03-21]. Dostupné z URL: <<http://www.childout.org>>.

⁵ Macková, E.: *Výchova v dětském domově z pohledu těch, kteří v něm vyrůstali*. Bakalářská práce. Brno : Masarykova Univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky, 2009. 57 s. Vedoucí práce Mgr. Ing. Irena Ocetková, PhD.

2. CÍLE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Cílem mé bakalářské práce je analýza situace v oblasti náhradní výchovné péče (NVP) v České republice tak, jak je vymezena legislativou ČR. A to konkrétně se zaměřením na možnou délku poskytování takovéto péče a následně její opuštění z důvodů plnoletosti nebo ukončení studia. Zároveň bych ráda stručně uvedla další substituční možnosti pomoci při odchodu z ústavní péče jako jsou různé projekty neziskových organizací.

Dalším z cílů je zjištění výpovědí, postojů a hodnocení aktérů, vystupujících v oblasti náhradní výchovné péče a majících v této problematice vlastní zkušenosti nebo odbornou znalost. Nepůjde tedy pouze o analýzu podmínek a možností při přípravě jedince opouštějícího ústavní péči na samostatný život, ale koncept bude zahrnovat i samotnou reflexi zúčastněných.

Na základě těchto dvou přístupových cest bych ráda poskytla komplexnější pohled na danou problematiku.

Výzkumné otázky:

- Jakým způsobem připravuje ústavní péče své svěřence na odchod ze zařízení a následné osamostatnění?
- Jakým způsobem reflektují celý proces osamostatňování zaměstnanci dětských domovů a dalších zapojených subjektů?
- Co je považováno za důležitý problém ze strany zaměstnanců a ze strany svěřenců této péče?
- Jak hodnotí bývalí klienti ústavní péče zajištění jejich přípravy na samostatný život?
- Na jaké subjekty se mohou osoby opouštějící náhradní ústavní péči obracet s žádostí o pomoc?
- Jaké jsou plány a vyhlídky do budoucnosti osob vyrůstajících v ústavní péči podle jejich vlastních výpovědí ?

3. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Na základě již publikované literatury na zvolené téma se můžeme setkat s dvěma pohledy na problematiku přípravy svěřenců na samostatný život a soběstačnost po opuštění ústavního zařízení:

a) dostatečná připravenost a informační výbava svěřence a následně jeho úspěšné osamostatnění,⁶

b) velmi nízká příprava v ústavní péči pro samostatný život a následně špatná adaptace a orientace v něm.⁷

S ohledem na tato dvě hodnocení budu vycházet z předpokladu, že systém ústavní péče řeší otázku přípravy svěřence pro samostatný život s větším důrazem než-li dříve, avšak stále nedokáže vysílat do samostatného života dostatečně připravené a informované jedince. Bývalý svěřenec ústavní péče se v důsledku propuštění z prostředí, kde nenesl takovou tíhu zodpovědnosti, ocitá náhle v „novém světě“, nedokáže se plně adaptovat a převzít situaci do svých rukou. Důsledkem je pak často navrácení zpět do většinou patologického prostředí biologické rodiny, která často znemožňuje začít perspektivní plnohodnotný život. Tento návrat do původního prostředí pak Mgr. Martina Gottwaldová označuje jako „rizikový faktor“⁸. Dochází pak k cirkulaci problémů, sociální exkluzi jedince a zmaření snažení ústavní péče pro přípravu na nový život.

3.1 MLADÍ LIDÉ OPUŠTĚJÍCÍ ÚSTAVNÍ PÉČI JAKO SKUPINA OHROŽENÁ SOCIÁLNÍ EXKLUZÍ

Sociální exkluze je hlavním rizikem, kterému čelí mladí lidé opouštějící zařízení ÚP. A to s odkazem na Národní akční plán začleňování (2004 – 2006) Ministerstva

⁶ Macková, E.: *Výchova v dětském domově z pohledu těch, kteří v něm vyrůstali*. Bakalářská práce. Brno : Masarykova Univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky, 2009. 57 s. Vedoucí práce Mgr. Ing. Irena Ocetková, PhD.

⁷ Např. dokumenty publikované asociací Amici dei Bambini [online]. [cit. 2011-04-23]. Dostupné z URL: <<http://www.childout.org>>.

⁸ Gottwaldová, M. , et al. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života: metodická příručka Poradenského centra pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou Centra J.J. Pestalozziho*, Chrudim : Centrum J.J. Pestalozziho, 2006. 54 s.

práce a sociálních věcí, který uvádí jako jedny z „nejvíce zranitelných skupin obyvatelstva“ právě „osoby opouštějící ústavní výchovu“. Stejně tak asociace Amici dei Bambini⁹ shledává tyto mladé lidi ohroženou skupinou. Důvodem znevýhodnění této skupiny na trhu práce je obvykle nižší vzdělání a kvalifikace, kdy důsledkem je zaměstnání nižší sociální prestiže s nižším platebním ohodnocením nebo přímo nezaměstnanost. V obou případech tak jedinec může čelit nedostatečným finančním zdrojům, nižší kvalitě bydlení, horšímu přístupu ke službám a materiálním statkům. Situace tak může mladého člověka uvrhnout i do chudoby a bezdomovectví.

Evropská komise sociální exkluzi označuje jako proces, který vytlačuje určité jedince z majoritní společnosti a následně jim brání v plné participaci na společenském životě.¹⁰ „*Jádrem konceptu sociální exkluze je dnes fakt, že se vyloučení jedinci ale i celé vyloučené sociální kolektivity nepodílejí stejnou měrou jako ostatní na (hmotných i nehmotných) zdrojích společnosti a na jejich distribuci či redistribuci.*“ [Lišková : 2008, 14 - 15] Definici sociální exkluze, ze které vychází Rada Evropy, uvádí prof. Ing. Vojtěch Krebs: „*Chudoba a sociální vyloučení jsou definovány jako stav, kdy jedinec nebo skupina lidí neparticipuje plně na ekonomickém a sociálním životě společnosti a/nebo když jejich přístup k příjmu a ostatním zdrojům jim neumožňuje dosáhnout životního standartu, který je považován ve společnosti, v níž žijí, za přijatelný.*“ [Krebs : 2010, 138] Příčinami sociální exkluze jsou například dlouhodobá nezaměstnanost, dlouhodobě nízké příjmy, chudoba, nízká úroveň vzdělání, stáří nebo diskriminace.

V důsledku sociální exkluze pak dochází k deprivaci v různých oblastech života jako je oblast ekonomická, politická, sociální, komunitní, individuální, skupinová nebo prostorová. [Mareš, Sirovátka : 2008, 274 - 275] Proto cílem současných evropských sociálních politik je potírání sociálního vyloučení, a to zejména s odkazem na zasedání Evropské Rady v Nice v roce 2000, kdy se členské státy EU, v rámci tzv. Lisabonské strategie, zavázaly podniknout opatření vedoucí ke snižování chudoby a sociální exkluze, a to s cílem EU stát se prosperující, dynamickou, konkurenceschopnou ekonomikou světa. [Krebs : 2010, 137 - 150] Současnou situaci

⁹ S odkazem na konferenci „Life after institutional care“ (život po institucionální péči*) konanou v Rize 19.2.2008 asociací Amici dei Bambini. Hlavním diskutovaným tématem byla právě sociální exkluze jako hlavní riziko, kterému čelí mladí lidé opouštějící ústavní péči.

¹⁰ *Social Exclusion and vulnerability of young people without a family* .Amici dei Bambini [online]. [cit. 2011-04-09]. Dostupné z URL: <http://www.childout.org/data/doc/doc_307b859550bac2fe51d3f34e0afb57.pdf>

dobře ilustruje citát Listera: „*Idea sociální inkluze se stala centrálním konceptem legitimizujícím sociální politiku v Evropě ...a sociální exkluze je chápána jako společenské zlo, neboť je nespravedlivá a narušuje sociální kohezi.*“ [Lister in Mareš, Hofírek : 2007, 11]

4. HODNOTOVÁ VÝCHODISKA

Ačkoli se budu snažit zaujmout pozici nehodnotícího pozorovatele a cílem mé práce je pouze zmapovat situaci mladých lidí při odchodu z ústavní péče, pochopitelně se určité hodnoty v mé práci objeví.

Prvním hodnotovým východiskem je samotné smýšlení o nenahraditelnosti instituce vlastní rodiny, použijeme li metafory „ostrova rodiny“ jak jej užívá PhDr. Zdeněk Rieger. [Rieger : 2001] Neboť podle slov Mgr. Tomáše Řezníčka¹¹ „*ústav nedokáže ani při nejlepší vůli rodinu nahradit.*“ [Řezníček : 2008] Bezpečí domova a opora chápající a láskyplné rodiny se tak pro nás stává ideálem, který není nahraditelný žádnou náhradní rodinnou péčí a tak ani tou institucionální. „*Rodina je – či může být – místem trvalých a hlubokých vztahů, vztahů na celý život. A podmínky pro vznik a rozvoj těchto vztahů má a může vytvářet. Vychovatelé a děti v ústavních zařízeních tyto podmínky nemají – vychovatelé mají své vlastní rodiny, v nichž jsou většinou plně citově angažováni, mají na starosti plno dětí, které přicházejí a odcházejí, děti jsou v ústavu jen na určitou dobu a většinou se sem již později ve své dospělosti nevracejí.*“ [Kovařík : 2004, 14]

Samotného klienta dětského domova tak již vnímáme jako osobu vyrůstající v nevýhodných podmínkách pro upevnění jeho vlastních společností očekávaných hodnot a norem. Náhradní ústavní péče a následný odchod z ní je proto společensky vnímán jako problém, a to z těchto důvodů:

- Svěřenci ústavů jsou po opuštění zařízení ohroženi sociální exkluzí.
- Nepodaří-li se bývalým klientům náhradní ústavní péče úspěšně adaptovat v samostatném životě a samostatně přebrat odpovědnost za svůj život,

¹¹ Zástupce ředitele Diagnostického ústavu Dobřichovice, pověřený řízením Dětského domova Lety.

jsou hrozbou nejen sobě samým, ale jsou i ekonomickou zátěží sociálního státu.

- Jedinec, kterému se nepodaří úspěšně osamostatnit, zpravidla těžko dokáže předávat hodnoty samostatnosti, odpovědnosti aj. svým případným potomkům.

5. VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Ústavní péče v ČR je dlouhodobým předmětem kritiky především na mezinárodní úrovni. S odkazem na statistiky a porovnání počtu dětí a mládeže umístěných v náhradní ústavní péči mezi jednotlivými státy Evropské Unie je Česká Republika na prvních příčkách co do počtu klientů v ÚP na počet obyvatel. V ČR připadalo v roce 2006 na 100 obyvatel 1,3 dítěte v ÚP¹². Předmětem kritiky je nedostatečná snaha českého systému sociálně právní ochrany dětí zajistit pokud možno umístění dítěte v náhradní rodinné péči (pěstounství, osvojení) a minimalizovat počet dětí umístěovaných v zařízeních ústavní a ochranné výchovy. [Matoušek : 2010, 60 - 65] Ačkoli „před tím, než soud nařídí ústavní výchovu, je povinen zkoumat, zda nelze výchovu zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42 Zákona č. 359/1999 Sb.). Tyto dvě formy mají před nařízením ústavní výchovy vždy přednost.“¹³ Avšak jak sama zástupkyně ředitele jednoho z dětských domovů uvedla, praxe se liší a není zatím aktuální, že by došlo k výrazné změně, a to z důvodu nedostatečného systému náhradní rodinné péče.

„...a profesionální pěstouni taky nejsou. Takže takovej ten trend v celý Český republice, že se zhlídlo MPSV v americkém systému, že bude systém náhradní rodinné péče a zruší se dětské domovy- to se bohužel v životě nepodaří, nejsou profesionální pěstouni (...), nemají vlastně ucelenej systém, kterej by fungoval.“

(Zástupkyně ředitele DD)

¹² Podíl dětí v ústavní péči (na 100 000 obyvatel ve věku 0 - 17 let) / Children in residential care. Databáze TransMONEE : 2008. UNICEF Innocenti Research Centre. [online]. [cit. 2011-02-17]. Dostupné z URL:<http://www.transmonee.org/downloads/EN/2011/tables_TransMonee_2011.xls>.

¹³ Dvořák, J. *Systém náhradní výchovy*, Praha : 2007. [online]. [cit. 2011-04-23]. Dostupné z URL: <http://www.anv.cz/System_nahradni_vychovy.pdf>.

Jedním z problémů spojených s poskytováním komplexní péče je tzv. **hospitalismus**. Matoušek definuje hospitalismus jako „stav dobré adaptace na umělé ústavní podmínky doprovázený snižující se schopností adaptace na neústavní, „civilní“ život. V ústavu mívá klient plné zaopatření, někdo pro něj vaří, někdo se stará o jeho finance, někdo topí, někdo mu organizuje práci, někdo vytváří příležitosti k mimopracovním aktivitám, někdo mu pere, někdo žehlí, někdo obstarává předměty potřebné k životu (pokud už nebyly obstarány a dány k dispozici předem) atd.(...) je samozřejmě snazší orientovat se v tomto redukovaném světě, s redukovanými odpovědnostmi, než v komplexním, nepřehledném, širém vnějším světě.“ [Matoušek : 1995, 107] Hospitalismus je jevem výrazně oslabujícím vlastní aktivitu a zájem klienta ÚP o lidi a vnější svět. V důsledku toho dochází ke zhoršení komunikačních schopností a celkové regresi osobnosti. Osoba, která si navykne na plné zaopatření a uspokojení základních potřeb jaksi samočinně bez vlastního přičinění, může být následně velice nepříjemně konfrontována s nároky života mimo ústavní zařízení. Situace je horší, vyrůstá-li jedinec v ÚP již od dětství a nemá možnost poznat běžný život v rodinném prostředí.

Jiné úskalí ústavní péče představuje tzv. **deprivační syndrom**. O deprivačním syndromu můžeme hovořit v souvislosti s nenaplněnými základními potřebami dítěte, jako jsou: potřeba stimulace, potřeba smysluplného světa, potřeba jistoty, bezpečí, potřeba osobní identity a v neposlední řadě potřeba otevřené budoucnosti. [Kovařík : 2004, 93] K neuspokojení přirozených potřeb dítěte dochází zejména při absenci kvalitního pouta s jednou pečující osobou. Taková mateřská péče obvykle chybí právě v ústavech, kde není příliš možné, aby se vychovatelé věnovali dítěti individuálně. [Matoušek : 2010, 30 - 36] Doc. PhDr. Zdeněk Matějček pak institucionální ústavní péči popisuje jako „...do jisté míry uniformní a neosobní životní prostředí, kde se nemohou naplnit všechny duševní potřeby dítěte, a to ani při nejlepší vůli personálu.“ [Matějček in Dušková : 1994, 8] Problémem je tedy nenaplnění psychických potřeb. Fyzické potřeby dítěte přitom mohou být naplněny velice uspokojivě. Možnost výskytu deprivačního syndromu výrazně stoupá především tehdy, není-li podnětnost prostředí zajištěna v ranném stádiu života. „Deprivované ústavní děti působí při srovnání se svými vrstevníky vychovávanými v rodinách jako méně nadané, pomalejší (někdy také hyperaktivní v jakýchsi

záchvatech aktivity), úzkostné a bojácné, zatížené mnoha druhy zlovyků (jež se vykládají jako pokus o naplnění nenaplněné potřeby kontaktu), jejich vztahy k lidem jsou přelétavější, i když příležitost ke kontaktu vyhledávají až nutkavě (...). Je to o to horší, čím dříve se do ústavní péče dostaly a čím déle tam byly.“ [Matoušek : 1995, 63] Mezi podoby deprivace také patří např. pasivita, nezájem o okolí, regrese nebo snížená koncentrace pozornosti. [Wolfová : 1999, 61]

6. METODOLOGIE

K datům jsem přistupovala kvalitativní výzkumnou metodologií a to konkrétně způsobem, který umožňuje Zakotvená Teorie (Grounded Theory). Na základě položené výzkumné otázky jsem shromažďovala a analyzovala data, tvořila pojmy, jevy a hledala společné vztahy mezi nimi. [Strauss : 1999] Zakotvená teorie mi umožnila se v procesu analýzy dat vracet a postupovat tak, abych v konečné fázi výzkumu dovedla model nasytit takovým způsobem, kdy jsem dokázala popsat vypořádané vztahy a již se nevynořovaly jevy nové a neprostudované.

V rámci kvalitativního sběru dat jsem využila metody rozhovorů pomocí návodu [Hendl : 2008, 173] vedených s osobami opouštějícími ústavní péči a připravujícími se na samostatný život. Dále pak s osobami, které již ústavní péči opustily a mohly tak zpětně reflektovat situaci a proces při osamostatňování (osoby pobývající v domovech na půli cesty a v jiných typech tréninkových zařízeních), rozhovory byly rovněž pořizeny s fundovanými aktéry na poli ústavní péče, tedy osobami profesně působícími v dané problematice (vychovatelky v dětských domovech, vedoucí projektů podporujících orientaci v samostatném životě apod.). Tato metoda sběru dat byla zvolena s ohledem na potřebu získat od respondentů odpovědi na všechna předem promyšlená témata a zároveň na možnost přizpůsobit řazení otázek a rozhovor konkrétní situaci. [Hendl : 2008, 174 - 175]

Rozhovory byly nahrávány po dohodě s respondenty v prostředí poskytujícím dostatečné soukromí. Digitální záznamy byly následně přepsány, kódovány a analyzovány. Data byla přepsána v transcription software Express scribe technikou doslovné transkripce [Hendl : 2008, 208] bez přenášení textu do spisovného jazyka. Rovněž nebyly provedeny jiné zásahy do dat, jako úprava větné skladby či stylistiky a

to z důvodu zachování autenticity výpovědí. Ke zpracování a analýze dat jsem využila textový editor Word. [Hendl : 2008, 380 - 381]

6. 1 METODIKA VÝBĚRU RESPONDENTŮ

Respondenti zahrnutí do mého výzkumu byli vybráni náhodným účelovým výběrem.¹⁴ Za účelem získání respondentů jsem oslovila vícero ústavních zařízení NVP (dětské domovy a výchovné ústavy) s žádostí o možnost zprostředkování kontaktů s klienty ÚP. Asi pětina oslovených zařízení na žádost o spolupráci reagovala kladně, přičemž jsem za účelem větší reprezentativity navázala kontakt s poskytovateli služeb z různých lokalit.

Nutno zmínit, že jsem záměrně neoslovila všechna zařízení ÚP. Ze svého výběru jsem vyloučila diagnostické ústavy (DÚ) a to z důvodu poměrně krátké doby, po kterou klienti setrvávají v této péči, kdy smyslem jejich umístění do těchto zařízení je určení diagnózy a následné umístění dítěte do vhodného zařízení, tj. dětského domova, dětského domova se školou nebo Výchovného ústavu.

Dalším typem zařízení, s kterým jsem záměrně nespolupracovala, byly dětské domovy se školou (DDŠ). Důvodem k vyřazení těchto zařízení z výzkumu je samotná cílová skupina klientů, kterým jsou DDŠ určené, tj. dětem starším 12-ti let plnícím základní školní docházku a majícím výchovný problém. Jedná se tedy o zařízení určené mladším klientům než jaká byla stanovená věková hranice respondentů. Já jsem pro své účely oslovila výchovné ústavy (VÚ) – taktéž pracující s mládeží mající výchovný problém, ale určené klientům na učňovských oborech a středních školách avšak má žádost o spolupráci na výzkumném projektu nebyla úspěšná.

Cílovou skupinu respondentů tvořili tedy mladiství svěřeni do dětských domovů a výchovných ústavů starší 15-ti let. Tato věková hranice byla stanovena s ohledem na získání relevantních dat pro mé účely, kdy jsem potřebovala pracovat s klienty, kteří se již blíží plnoletosti a s ní spojeným možným odchodem z ÚP. A předpokládala jsem již jejich určitou vizi samostatného života. Navzdory takto určené věkové hranici

¹⁴ Hendl, 2008, s. 152. Náhodný účelový výběr „*zvyšuje kredit vzorku*“, neboť kombinuje metody náhodného výběru a účelového vzorkování, kdy náhodný výběr slouží především k dobré reprezentativitě a účelové vzorkování umožňuje výzkumníkovi zvolit si informačně bohaté případy pro hlubší studium.

jsem se setkávala se sociální nezralostí a respondenti i pár měsíců před plánovaným opuštěním ústavní péče jen zřídka dokázali formulovat své představy, pocity a očekávání k osamostatnění. Dalším z kritérií výběru mého vzorku byla genderová vyváženost, kterou se mi podařilo ideálně zajistit.

Pro účely výzkumného záměru bylo nutné oslovit rovněž potencionální respondenty, kteří již ÚP ukončili a nyní vedou samostatný život. Původní předpoklad o navázání kontaktu s bývalými klienty dětských domovů byl mylný. Neboť jak uvedli zaměstnanci zařízení, která se výzkumu účastnila, mládež po svém odchodu jen velmi zřídka udržuje kontakt a to nejen s vedením a vychovateli, ale silné vztahy nejsou ani mezi klienty. Měla jsem však možnost oslovit respondenta staršího 18-ti let, který v zařízení setrvává již jen na Smlouvu o prodloužení a to díky trvajícimu studiu. Tento respondent mi následně poskytl (tak jak umožňuje technika snow – ball [Hendl : 2008, 152]) kontakt na dalšího komunikátora setrvávajícího v jiném zařízení rovněž na Smlouvu o prodloužení díky trvajícím přípravě na budoucí povolání.

Dále jsem oslovila neziskové organizace podporující úspěšné osamostatnění a Domy na půli cesty a prostřednictvím těchto zařízení jsem požádala klienty o interview. V rámci šetření byly rovněž pořízeny rozhovory s osobami profesionálně angažovanými v problematice a to konkrétně s manažerkou sociální firmy a vedoucí tréninkové kavárny v jedné osobě a zástupkyní ředitele DD.

S ohledem na etiku výzkumu potvrdili respondenti svou dobrovolnou účast v *Informovaném souhlasu s rozhovorem a jeho užitím*¹⁵, rovněž byli poučeni o svých právech přerušit nahrávání a uvádět informace dle svého uvážení. Všechny rozhovory byly anonymizovány, jména a veškeré citlivé údaje, které by mohly vést k určení identity respondenta, byly nahrazeny smyšlenými názvy.

¹⁵ Viz. Příloha č. 3: Informovaný souhlas

7. DESKRIPTIVNÍ ČÁST

Opuštěné, zanedbané či nechtěné děti nejsou jevem novodobých společností. Již ve starém Řecku se v chrámech objevovaly hliněné nádoby, do kterých matky mohly odkládat své děti v naději, že se jich jiná dobrá duše ujme a náležitě se o ně postará. Motivací k osvojení dítěte ve starověku pak byla především potřeba převodu majetku na další generace. Později ve středověku se z důvodu válek a epidemií zakládaly útulky a sirotčince v duchu křesťanských hodnot a jako projev milosrdenství. Ačkoli důvodem k převzetí opuštěného dítěte do péče bylo obvykle získání levné pracovní síly. [Matějček : 1999, 17] Dnes se můžeme setkat s rozvětveným aparátem zajišťujícím náhradní výchovnou péči dětem, které nemohou vyrůstat se svými rodiči. Altruismus společnosti k takto znevýhodněným dětem tedy přetrvává, mění se však okolnosti: zřizovatelem zajišťující péči o nezaopatřené děti již většinou v ČR není církev, roli sociálního garanta převzal stát. Rovněž dnes důvodem k hledání náhradního řešení péče o děti není ani tak absence rodiny jako spíše její nefunkčnost. Úplných sirotek je dnes v ústavní péči jen opravdu velmi málo – průměrně pouhé 1% - stane-li se, že dítě osíří, obvykle potomek zemřelých rodičů přechází do péče rozšířené rodiny. Nejčastějšími důvody pro umístění do NVP jsou podle údajů z posledních let: odložení nebo opouštění dítěte vlastními rodiči, fyzické a psychické týrání dítěte, sexuální zneužívání, výchovné problémy *„nebo nepříznivá sociální situace rodiny, zejména chudoba rodiny a nevyhovující bytové podmínky. Poslední z výše uvedených důvodů je také důvodem nejčastějším. Studie uvádějí, že je v ČR ze sociálních důvodů odebráno více než 50% dětí pobývajících v ústavech.“* [Bittner: 2007, 30] Nejen tato skutečnost je diskutována a odsuzována (neboť sociální podmínky rodiny nemusí souviset s její funkčností) a vycházíme-li z předpokladu nezastupitelnosti rodiny a umístováním dětí do NVP jako krajního řešení, nemuselo by docházet v mnoha případech k soudnímu odebrání dětí. Ačkoli na straně druhé můžeme poukázat, že v důsledku nejsou v České republice oproti jiným státům Evropy evidované případy „dětí na ulici“. [Pavlas: 2009 – 2010, 36 - 38]

7.1 POJMOVÝ APARÁT

Jak jsem již v úvodu uvedla a jak samotný název předesílá, pozornost v této práci je věnována dětem a mladistvým vyrůstajícím v náhradní výchovné péči – tedy výchově odehrávající se mimo rodinu původní, ale také mimo rodinu náhradní. Avšak s ohledem na skutečnost, že péče o nezaopatřené děti v České republice je zajišťována různými zařízeními a subjekty, je důležité seznámit se s pojmy, se kterými budu v práci pracovat.

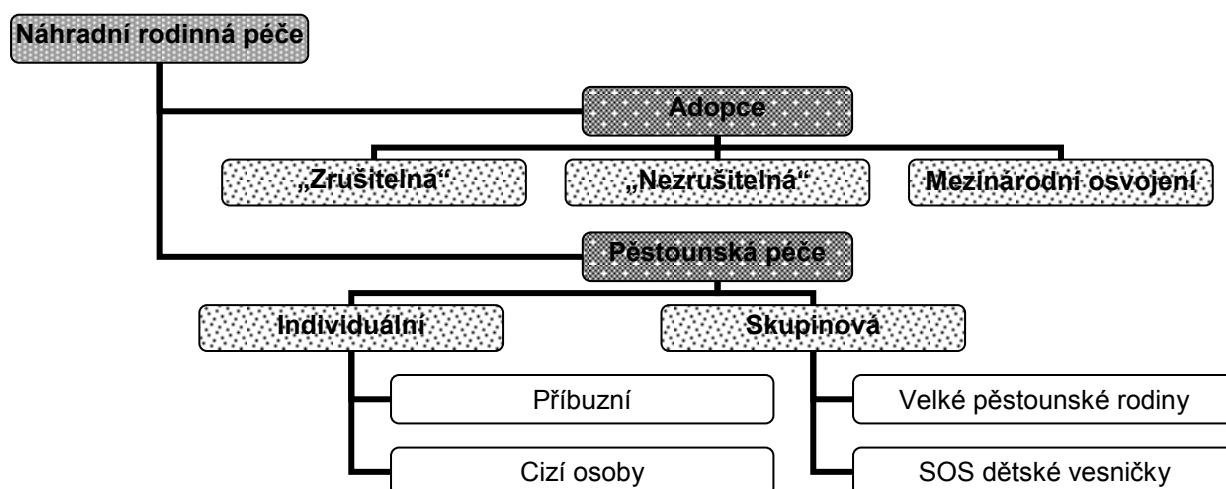
Celý systém péče o nezaopatřené děti se dělí na Náhradní rodinnou péči (NRP) a Náhradní výchovnou péči (NVP).

7.1.1 *Náhradní rodinná péče*

Základní odlišností NRP od NVP je, že je poskytována v náhradním rodinném prostředí, tedy v adoptivní nebo pěstounské rodině, popřípadě v SOS vesničkách, kde děti vyrůstají s pěstounskou matkou. Výhodou takového umístění je bezesporu výchova náhradními rodiči, kteří jsou s dětmi víceméně nepřetržitě a sdílejí s nimi své osudy, oproti institucionálním zařízením, kde vychovatelé pracují na směny a střídají se. Navíc vychovatelé obvykle mají své vlastní rodiny, kde se emocionálně realizují. Z tohoto důvodu se poté vychovatelé s dětmi v ústavech tolik neztotožňují a mají i nižší zájem na prospívání dítěte a jeho budoucí životní dráze nežli jejich biologičtí či náhradní rodiče, kteří obvykle dítě více motivují k dosahování vyšších výsledků, ať již studijních či v rámci zájmové činnosti. Pozitivem NRP je rovněž možnost individuálního přístupu k dětem na základě jejich konkrétních potřeb. Samotná legislativa¹⁶ upřednostňuje NRP před péčí ústavní.

¹⁶ § 46 Zákona o rodině č.94/1963 Sb.

Schéma č. 1: Systém náhradní rodinné péče

[Zdroj: Koluchová : 2002, 13, Vlastní zpracování]

7.1.2 Náhradní výchovná péče

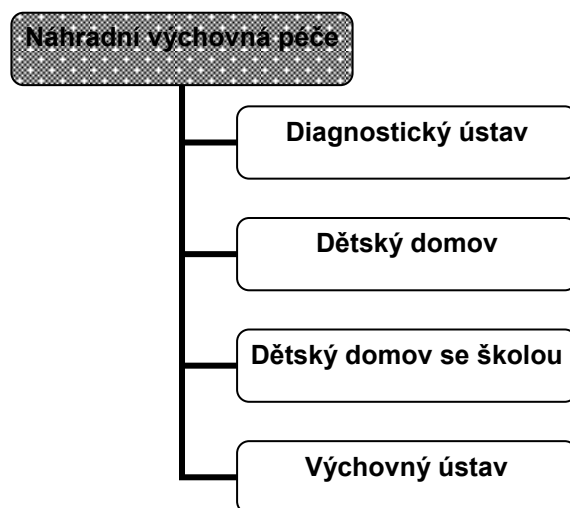
Děti umístěné v NVP jsou vychovávány v kolektivním zařízení nikoli v rodině náhradní, ačkoli podle znění § 4 Zákona o výkonu ústavní výchovy č. 109/2002 Sb. „základní organizační jednotkou pro práci s dětmi v zařízení je výchovná skupina¹⁷ nebo rodinná skupina.“ Kdy „rodinná skupina je základní organizační jednotkou v dětském domově (...) tvoří ji (...) nejméně 6 a nejvíce 8 dětí“. V tomto směru tedy došlo k posunu od ryze kolektivních institucionálních zařízení k zařízením více individuálním, se snahou více simulovat podobu rodinného prostředí, přesto ale není funkční rodina zaměnitelná s rodinnou skupinou např. v dětském domově.

Samotné označení „ústavní“ - jak se zařízení NVP často označují a jak i já budu tento pojem využívat, je třeba vymezit. Za ústavní zařízení budu pro účely této práce uvažovat vždy ta zařízení, která pečují o nezaopatřené děti, které z nějakého důvodu nemohou, ať již dočasně či trvale, vyrůstat se svou vlastní rodinou. Tyto děti nemají však žádný handicap, který by vyžadoval odbornou péči. To zmiňuji z toho důvodu, že pod označením „ústavní péče“ se v jiném kontextu než v kontextu této práce, může uvažovat zařízení pečující o osoby se specifickými potřebami (např. lůžková

¹⁷ Výchovná skupina je základní organizační jednotkou ve výchovných a diagnostických ústavech a čítá 4 -8 dětí

oddělení nebo ústavy pro mentálně handicapované) – takováto zařízení však spadají do gesce jiných úřadů (MPSV, MZ), my budeme uvažovat jen zařízení v kompetenci MŠMT. Takovými zařízeními jsou:

Schéma č.2: Zařízení náhradní výchovné péče v gesci MŠMT

[Vlastní zpracování]

Děti se do NVP umísťují na základě rozhodnutí soudu, ale také na základě žádosti zákonných zástupců. V tomto ohledu je důležité zmínit, že v ČR je v ústavní péči, podle informací zveřejněných MPSV¹⁸, celkem asi 21 000 dětí. – V roce 2009 bylo z tohoto celkového počtu 7 878 dětí ve školských výchovných zařízeních a nejčastějším důvodem pro umístění bylo rozhodnutí soudu. Dalších 11 až 12 000 dětí setrvává v zařízeních určených zdravotně postiženým a to obvykle na základě žádosti zákonných zástupců. Zbývajících asi 1 800 dětí setrvává v zdravotnických zařízeních (kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti do tří let). „Celkový počet dětí, které jsou v ústavních zařízeních umístěny na základě rozhodnutí soudu (ústavní výchova, ochranná výchova) – 9 269 dětí¹⁹.“

Je proto důležité uvědomit si, že předmětem zájmu mého šetření nejsou všechny děti v ústavní péči ale jen děti umístěné ve „školských“²⁰, ústavních zařízeních.

¹⁸ Data jsou převzata z MPSV: *Informace o sociálních zařízeních pro děti*. [online]. [cit. 2011-01-09]. dostupná z URL: <<http://www.mpsv.cz/cs/7513>>.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Označení „školská zařízení“ užívá např. občanské sdružení V zájmu dítěte.

Tab. č.1: Počty dětí a mládeže umístěných v zařízeních NVP podle zřizovatele (2009/2010)

Zařízení ústavní péče	Počty umístěných dětí a mládeže v ústavní péči				
	Zřizovatel				Celkem
	MŠMT	Kraj	Soukromník	Církev	
Dětský domov	54	4 518	107	25	4 704
Dětský domov se školou	787	-	-	-	787
Výchovný ústav	1 518	-	16	-	1 534
Diagnostický ústav	853	-	-	-	853
Celkem	3 212	4 518	123	25	7 878

[Vlastní zpracování na základě dat z ÚIV]

Ústavní péče v České republice je dlouhodobým předmětem kritiky především na mezinárodní úrovni. S odkazem na statistiky a porovnání počtu dětí a mládeže umístěných v náhradní ústavní péči mezi jednotlivými státy Evropské Unie je Česká Republika na prvních příčkách co do počtu klientů v ÚP na počet obyvatel. V ČR připadalo v roce 2006 na 100 obyvatel 1,3 dítěte v ÚP²¹. Předmětem kritiky je nedostatečná snaha českého systému sociálně právní ochrany dětí, zajistit pokud možno umístění dítěte v náhradní rodinné péči (pěstounství, osvojení) a minimalizovat počet případů umisťovaných v zařízeních ústavní a ochranné výchovy.

²¹ Podíl dětí v ústavní péči (na 100 000 obyvatel ve věku 0 - 17 let) / Children in residential care. Databáze TransMONEE : 2008. UNICEF Innocenti Research Centre. [online]. [cit. 2011-02-17]. Dostupné z URL:<http://www.transmonee.org/downloads/EN/2011/tables_TransMonee_2011.xls>.

7.2 ROLE AKTÉRŮ

Vytýkána je samotná organizace ústavní péče. Důvodem ke kritice²² je její roztržičnost mezi několik resortů. Zařízení zajišťující náhradní výchovu nezaopatřeným dětem totiž spadají pod kompetence hned tří ministerstev: Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV), Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) a Ministerstvo zdravotnictví (MZ). Tomuto „trojvládí“ je vytýkána obtížnost, ne-li nemožnost, vytváření koncepčních materiálů a strategií „*V důsledku pak vede k současnému stavu zakonzervování přežitého a nevyhovujícího způsobu péče o děti v situaci selhávání biologické rodiny.*“ [Bittner : 2007, 13] Což následně zapříčiňuje neklesající, ale naopak narůstající počet dětí v ústavech.

MPSV:

Ministerstvo práce a sociálních věcí je úřadem pověřeným péčí o rodinu a podle § 4 Zákona o sociálně právní ochraně dětí č.359/1999 Sb. zajišťuje sociálně právní ochranu dětí (SPOD). Pod kompetence MPSV patří zařízení sociálních služeb pro děti a mládež se speciálními požadavky péče, tj. handicapované, mentálně a zdravotně postižené a děti s poruchami centrální nervové soustavy. Děti zde umístěné jsou starší tří let a mohou v zařízení setrvávat po dobu povinné školní docházky. Jiným typem zařízení spadajícím pod kompetence MPSV jsou zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Ve své působnosti MPSV „...*již nemůže na základě subordinace zasahovat do činnosti jednotlivých podřízených úřadů, zbývá především tvorba koncepce a politiky SPOD, tvorba sekundární legislativy, metodické vedení vykonavatelů SPOD a úloha při rozpočtovém přerozdělování finančních prostředků.*“²³

²² Situace v České Republice je na národní úrovni negativně vnímána např. in Matoušek, O. - et al.: *Systém náhradní rodinné péče o děti a mladistvé a následná péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České Republice: situační analýza*. Praha : SOS dětské vesničky, 2009. s.4 . [online]. [cit.2011-03-07]. Dostupné z URL: ISBN 978-80-254-4799-4. Nebo in *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti*. Ministerstvo práce a sociálních věcí. [online]. [cit.2011-03-07]. URL: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/9558/Transformace.pdf>>. Na mezinárodní úrovni pak především Radou Evropy a Výborem pro práva dítěte OSN.

²³ Nadace Terezy Maxové dětem [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL: <<http://www.terezamaxovadetem.cz/problematika/popis-stavajiciho-systemu/>>.

MŠMT:

Do kompetencí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pak spadá ústavní péče o nezaopatřené děti a mládež ve věku od tří do osmnácti let²⁴, kteří nemohou, ať již dočasně či trvale, vyrůstat s biologickou nebo náhradní rodinou.

MŠMT spravuje tato zařízení ústavní péče:

- Dětské domovy
- Dětské domovy se školou
- Výchovné ústavy
- Diagnostické ústavy

MZ:

V kompetencích ministerstva zdravotnictví jsou zařízení zajišťující péči dětem do tří let věku. A sice:

- Kojenecké ústavy
- Dětské domovy pro děti do tří let věku

Hlavní filozofií zdravotnických zařízení je především poskytování zdravotní péče ohroženým dětem.

Jinými kompetentními orgány jsou:

Ministerstvo vnitra (MV) a Ministerstvo spravedlnosti (MS) jakožto orgány na celostátní úrovni. Orgány na regionální úrovni představují kraje a na úrovni místní jsou to obce a obce s rozšířenou působností.

MV:

V agendě MV „...je péče o ohrožené děti řešena v souvislosti s činností odboru prevence kriminality, odboru rozvoje lidských zdrojů ve veřejné správě, Policejního prezidia ČR (a) odboru bezpečnostní politiky“²⁵ MV se rovněž stará o personální složku zajišťující sociálně právní ochranu dětí v rámci výkonu státní správy krajskými úřady a obecními úřady s rozšířenou působností.²⁶

²⁴ Ve výjimečných případech i déle – viz. s. 28

²⁵ Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti [online]. [cit. 2011-04-14] Dostupné z URL: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7305/Analyza.pdf>>.

MS:

V kompetencích MS je soudní rozhodnutí o odebrání dítěte z rodiny a jeho umístění v systému náhradní výchovné péče. Součástí MS je rovněž Odbor prevence kriminality, který věnuje pozornost právě mladým lidem opouštějícím ústavní zařízení.

Kraje:

S ohledem na §181 Zákona č. 561/2004 Sb., který přesouvá určité kompetence ze státu na samosprávu a to v rámci územní reformy veřejné správy²⁷, spadá většina dětských domovů pod jednotlivé kraje. „*Po metodické stránce jsou však (DD) vedeny příslušnými spádovými diagnostickými ústavami. Do roku 2000 byly DD zcela v kompetenci Ministerstva mládeže, školství a tělovýchovy.*“²⁸ Jinou z činností krajů je zprostředkování osvojení a pěstounské péče, vytváření evidence vhodných osob a organizace poradenské činnosti pro pěstouny²⁹ „*Krajský úřad má též významnou úlohu ve vztahu k nestátním osobám, které se podílejí na SPOD: vydává jim k této činnosti pověření a tuto činnost dozoruje*“³⁰

Obce s rozšířenou působností:

Pravomocí obecních úřadů s rozšířenou působností je podání podnětu k soudnímu řízení (obvykle ohledně nařízení ústavní výchovy) v rámci SPOD. Obecní úřady rovněž vedou evidenci dětí a rodin, kde došlo k ohrožení dítěte, a „*jsou jako veřejný poručník ustanovovány opatrovníkem dětí v příslušných řízeních a vykonávají faktický či ustanovený dohled nad nezletilými*“³¹.

Obce:

Obecní úřady pracují přímo s rodinami, kde byly zjištěny nedostatky v rámci péče o děti, nebo přímo vyhledávají případy ohrožených dětí a mají oznamovací povinnost ve vztahu k obecním úřadům s rozšířenou působností.³² Obce se dají označit jako kontrolní orgán „ v terénu“.

²⁶ Tamtéž

²⁷ Tamtéž

²⁸ Nadace Terezy Maxové dětem [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL: <<http://www.terezamaxovadetem.cz/problematika/popis-stavajiciho-systemu/>>.

²⁹ Tamtéž

³⁰ Tamtéž

³¹ Tamtéž

³² Tamtéž

7.3 NEZISKOVÉ ORGANIZACE JAKO „PŘESTUPNÍ STANICE“

Děti v ústavní péči jsou plně zaopatřeny, avšak jakmile „status dítěte“ zajišťující tuto pozornost společnosti pomine s osmnáctým rokem života - „zájem dítěte“, který je dominantou sociálního systému, se změní v „nezájem o mladou osobu“- alespoň ze strany původního poskytovatele sociální jistoty, státu. Jak uvádí mluvčí Libereckého kraje Jiří Langer: „Děti přestávají být prostě v osmnácti dětmi i „tabulkově“ a vypadávají ze statistik a dosavadního „systému služeb“.“³³ Po odchodu klienta ze zařízení je následná péče státu minimální.³⁴ Tito mladí lidé nejsou MPSV považováni ani za ohroženou skupinu na trhu práce.³⁵

Jak uvádí PhDr. Matoušek: *„Ústav, který se důsledně stará o efektivitu svého působení na klienty, musí nutně dojít k závěru, že by měl buď rozvinout širokou paletu služeb, z nichž některé budou předstupněm a některé pokračováním ústavní péče, nebo její reflexe efektivit přivede k úzkému propojení s jinými (i neústavními) institucemi, jež se zabývají toutéž klientelou.“* [Matoušek : 1995, 117]

Jak se v mém šetření ukázalo, velkou roli skutečně hrají samotná zařízení, která se mohou ve svém přístupu k osamostatňování klientů lišit. Některé ústavy spolupracují s konkrétními neziskovými organizacemi nebo zřizují vlastní tréninkové bytové jednotky pro mladé lidi, jiné, ať již z finančních či jiných důvodů, tuto službu neposkytují. Pomocnou ruku při osamostatňování pak zajišťují především nestátní organizace (NO).³⁶ Problémem těchto organizací je však získávání finančních prostředků pro práci, což ovlivňuje rozsah poskytované pomoci. Během posledních let se situace jistě zlepšila a nabídka se rozrostla, existují různé projekty a programy usnadňující adaptaci v životě a přípravu na něj, ale bohužel druh této pomoci není dostupný všem, ať již z důvodu omezené kapacity rozsahu působnosti každé organizace v závislosti právě na finančních možnostech, kapacitě lidských zdrojů nebo z důvodu regionálně nerovnoměrného zastoupení NO, kdy tradičně největší spektrum možností pomoci je situováno v Praze. Z tohoto důvodu nelze zcela

³³ David, J. Je mi 18 let, musím pryč. *Metro*. 24. únor. 2010. [online]. [cit. 2011-02-09]. Dostupné z URL: <<http://www.metro.cz/zpravy/rozhovory/1490-je-mi-18-let-musim-pryc>>.

³⁴ Viz. rozhovor se zástupkyní ředitele DD

³⁵ Viz. rozhovor s Manažerkou sociální firmy a tréninkového zaměstnání

³⁶ NO v ČR: občanská sdružení (o.s.), nadace a nadační fondy, obecně prospěšné společnosti (o.p.s.).

souhlasit s tvrzením Bc. Veroniky Vrzalové, která uvádí, že: „*Děti v dětských domovech představují dobře vymezenou cílovou skupinu, na kterou se zaměřují mnohé aktivity a programy podpory ze strany neziskových organizací a dalších subjektů. Dětské domovy jsou tak často doslova zahlceny nabídkami a akcemi, ve kterých se jen těžko orientují.*“ [Vrzalová : 2008, 7] Je však jistě pravdou, že v médiích a mezi laickou veřejností se mnohdy mylně smýšlí o dětech v ústavěch jako o „nezajištěných chudácích“. Kdy na základě této myšlenky probíhají sbírky plyšových hraček apod., avšak to, co dětem bezesporu chybí, je stále a láskyplné rodinné zázemí.

Na následujících řádcích bych v rámci výzkumné otázky *Na jaké subjekty se mohou osoby opouštějící náhradní ústavní péči obracet s žádostí o pomoc?* ráda poskytla stručnou informaci o působení NO. Zmíním nejčastější oblasti pomoci a jejich stručný popis, zároveň si ale uvědomuji, že nabídka je nestálá a nedá se příliš generalizovat, proto v souvislosti s konkrétním typem pomoci/služby uvedu do závorky pouze příklad poskytovatele služeb aktuálního v době vypracování této práce. Jde tedy o určitý přehled nabízené podpory.

7.3.1 Dotované bydlení

Možnostmi podporovaného bydlení, kde mohou mladí lidé před odchodem z ústavní péče nebo po jejím opuštění dobrovolně setrvávat v rámci finančně zvýhodněného nájemného, jsou:

- Tréninkové bytové jednotky - mohou být zřizovány přímo samotným ústavním zařízením pro jejich klienty připravující se na ukončení ÚP nebo NO. Mladí lidé jsou zde ubytováni za účelem většího osamostatnění. Taková bytová jednotka může být v areálu zařízení náhradní výchovné péče, ale již jen pod dozorem personálu. Klienti se zde snaží sami o sebe postarat, ačkoli obvykle nemusí hradit náklady s ubytováním spojené. (tréninkové oddělení Klíčov, Peppermint o.s. – Byty Slunovratu)
- Domy na půli cesty (DNPC) - představují přechod mezi plným zaopatřením v ÚP a zcela samostatným životem. Jsou obvykle určeny sociálně znevýhodněným klientům starším 18-ti a mladším 26-ti let. Pobyt v DNPC je

vymezen obvykle v trvání do dvou let. Kromě bydlení je poskytováno také sociální poradenství s cílem pomoci např. najít klientovi zaměstnání. Součástí pobytu je rovněž sociálně terapeutická činnost. (Enya Maják, DOM)

7.3.2 Podpora vzdělávání a konkurenceschopnosti na trhu práce

S ohledem na vzdělanostní profil klientů ÚP, kteří vstupují na trh práce ve většině případů s výučním listem, který v dnešní době představuje spíše jakési kvalifikační minimum, je snaha podporovat mládež v přípravě na budoucí povolání. Účelem je jejich následné lepší pracovní uplatnění a větší konkurenceschopnost a následné získání motivujícího zaměstnání.

Mezi projekty takto orientované patří:

- Stipendia - zaměřená na přímou finanční podporu studia ať již na zahraniční či tuzemské škole. Stipendia mohou pokrývat náklady spojené se studiem na soukromé škole nebo mohou být vyplácena např. za účelem nákupu studijních pomůcek. (Nadační fond Klausových, Nadace Terezy Maxové)
- Jazykové kurzy - dvoutýdenní pobyt v zahraničí na jazykové škole, s cílem zlepšit znalost cizího jazyka (anglický, německý, francouzský, španělský). (Nadační fond Klausových) Rovněž také kurzy angličtiny vyučované v ČR. (Sámova)
- Řidičský průkaz – projekt podporující získání řidičského oprávnění skupiny B s finančním zvýhodněním (konkrétně s příspěvkem ve výši 5 000 Kč). (Nadační fond Klausových)
- Tréninkové zaměstnání - vzniká za účelem získání sebevědomí na trhu práce, rozšíření kvalifikace a především osvojení pracovních návyků. Jedná se o dočasné zaměstnání. Mladí lidé jsou zaměstnáváni na pomocných pozicích a pracovní doba je slučitelná např. se studiem. (Café Rozmar, Nadační fond Veolia)

7.3.3 Finanční podpora

- Startovné do života - je projekt zaměřující se na podporu hospodaření s finančními prostředky. „Podstatou je naučit děti z dětských domovů spořit a

*posléze rozumně využít peníze, které po dobu své účasti v projektu obdrží ve formě každoročního pevného příspěvku a tzv. motivačního bonusu*³⁷.“ Účastníci projektu dostávají na účet po dobu pěti let finanční obnos, který se připisuje vždy ke konci kalendářního období. Zároveň mají děti možnost získat i další motivační obnos s ohledem na zlepšení studijních výsledků nebo chování. Peníze jsou určeny pro snadnější přechod z ústavního zařízení do samostatného života. (Nadace Klausových).

- Individuální příspěvky - určené na konkrétní podporu znevýhodněné mládeže a jejich rozvoj. (Nadace Terezy Maxové)

8. ANALYTICKÁ ČÁST PRÁCE

V této části bakalářské práce bych ráda zodpověděla výzkumné otázky s odkazem na data z analýzy pořizovaných rozhovorů. Pro přehlednost bude text členěn v následujících kapitolách:

➤ PŘED ODCHODEM

Tato kapitola je věnována výzkumným otázkám, kdy jsem si za úkol kladla zjistit: *Jakým způsobem připravují instituce ústavní péče své svěřence na odchod a osamostatnění?*

➤ ODCHÁZENÍ

V kapitole nazvané *Odcházení* pojednávám o samotném opouštění ÚP. Jak odchod upravuje legislativa, jakým způsobem probíhá „loučení“ klienta se zařízením a jak odchod vnímají samotní klienti - jaké jsou jejich představy, obavy a očekávání spojená se samostatným životem. V rámci této kapitoly se tedy zabývám výzkumnou otázkou: *Jaké jsou plány a vyhlídky do budoucnosti osob vyrůstajících v ústavní péči?* Rovněž jsem si kladla otázku zohledňující názor poskytovatelů takové péče, tedy: *Jakým způsobem reflektují*

³⁷ Nadace Klausových [online]. [cit. 2011-03-21]. Dostupné z URL: <<http://www.nadacnifondklausovych.cz/projekty-a-nadacni-prispevky/ii-cyklus-projektu-startovne-do-zivota.asp>>.

zaměstnanci dětských domovů a dalších zapojených subjektů přípravu klientů na odchod z ÚP?

➤ PO ODCHODU

Kapitola *Po odchodu* je zaměřena na klienty, kteří již zařízení ústavní péče opustili, jsou nyní plnoletí a mohou porovnávat představy s realitou, a do mého výzkumu tak mohou přinést výpovědi reflektující vlastní zkušenost. V této kapitole bych ráda zodpověděla následující výzkumné otázky: *Jak hodnotí bývalí svěřenci ústavní péče zajištění jejich přípravy na samostatný život?*

Zároveň jsem, z důvodu větší dynamičnosti a hutnosti zkoumaných témat, zařadila do této části práce věnované analýze rozhovorů také deskriptivní informace s odkazy na legislativu a statistiky, které mohou umožnit komplexnější pochopení daného tématu a lepší orientaci v problematice.

Zde je rovněž vhodné zmínit jeden z výstupů mého výzkumu a sice, že mezi výpověďmi respondentů z odlišných typů zařízení a z odlišných lokalit nebyly pozorovány žádné rozdíly. Postoje ani hodnoty klientů se v zásadě nelišily a korelovaly s výpověďmi osob profesně znalých v problematice, které reflektovali situaci klientů na základě svých zkušeností.

Pro nedostatek, respektive neexistenci obdobných výzkumů na téma osamostatňování klientů ústavní péče, jsem měla jen velmi omezené možnosti komparovat výsledky mého výzkumu se zjištěními již dříve provedenými. Jak například uvádí doc. PhDr. Irena Sobotková, v dnešní době chybí longitudinálně vedený výzkum mezi klienty ÚP a mladými lidmi, kteří se již osamostatnili a odkazovat se tak můžeme na vědecké studie provedené Matějčkem, Kovaříkem, Bubleovou a Vágnerovou publikované v Československé psychologii v letech 1995 – 1997. Nutno však zmínit že např. výzkum Matějček, Bubleová, Kovařík, 1995 vychází z dat o dětech narozených koncem padesátých let.³⁸ Tento výzkum pojednávající o dětech v ústavních zařízeních před padesáti šedesáti lety, je přitom nejčastěji citován v literatuře zabývající se problematikou NVP, ačkoli za tuto dobu došlo k mnohým změnám (např. odklon od kolektivních zařízení).

³⁸ SOBOTKOVÁ, I. Proč je u nás stále tolik dětí v ústavech a proč jejich počet stále narůstá? *Psychologie dnes*, 2005, vol. 11, No.2, s. 4-5.

8.1 PŘED ODCHODEM

8.1.1 Příprava klientů ústavní péče na samostatný život

V rámci výzkumné otázky: *Jakým způsobem jsou klienti připravováni ústavním zařízením na samostatný život?* jsem si vymezila čtyři oblasti, na které jsem upřela svou pozornost. Tyto okruhy témat jsem volila úsudkem a s odkazem na studovanou literaturu, veřejný diskurz a témata, kterým věnují pozornost projekty neziskových organizací zaměřených na pomoc odcházejícím klientům ÚP. Záměrem tedy bylo definovat důležité oblasti znalostí či dovedností významné pro úspěšné osamostatnění a uplatnění na trhu práce. Cílem mého zkoumání bylo zjistit, do jaké míry je mládež chystající se na odchod z ÚP vybavena těmito dovednostmi/znalostmi. Zajímala jsem se o:

- oblast finančního hospodaření mládeže
- přebírání odpovědnosti při plnění uložených povinností
- dostatečnou informovanost o možnostech pomoci při osamostatňování
- dosažené vzdělání

8.1.1.1 Vlastní hospodaření s finančními prostředky

Zvládnutí finanční situace a schopnost efektivně hospodařit s peněžními prostředky je jistě jedním ze znaků úspěšné adaptace na samostatný život. To by bylo však značně nesnadné v případě, kdy by byl klient po opuštění ÚP vybaven finančními prostředky, aniž by se dříve konfrontoval s hodnotou peněz a nenesl určitou odpovědnost za jejich útratu. Je proto velmi důležité poskytnout klientům ÚP možnost spravovat určitý finanční obnos a s ním dle svého vlastního úsudku hospodařit, zodpovídat za útratu, a umožnit tak klientům ÚP osvojit si hodnotu peněz, což jistě vnáší do osamostatňování méně stresu. Nárok na kapesné je předmětem Zákona o výkonu ústavní výchovy, který uvádí jeho konkrétní výši s ohledem na věk dítěte:

(1) „*Dětem a nezaopatřeným osobám, kterým se poskytuje plné přímé zaopatření, náleží kapesné, jehož výše činí za kalendářní měsíc nejvíce*

a) *45 Kč, jde-li o dítě do 6 let věku*

b) *120 Kč, jde-li o dítě od 6 do 10 let věku*

c) 210 Kč, jde-li o dítě od 10 do 15 let věku

d) 300 Kč, jde-li o dítě starší 15 let nebo o nezaopatřenou osobu.

Nejméně však dvě třetiny částky a) až d).³⁹

Jednotlivá zařízení ÚP pak mohou vnitřním řádem upravovat výši kapesného a to z výchovných důvodů, tedy nemusí být dítěti udělena plná částka např. s ohledem na studijní výsledky, plnění povinností a dodržování vnitřního řádu zařízení apod.⁴⁰

Základní výše kapesného respondentů z odlišných zařízení byla tedy shodná, zajímavé ale je zjištění, že zařízení zahrnutá v našem výběru přistupovala odlišným způsobem k předávání kapesného.

A) kapesné je v hotovosti vydáno dítěti k jeho spravování

Obvykle pak platí, že děti kapesné rychle utratí, mladší děti za sladkosti, starší za oblečení a cigarety. Všeobecně nejsou schopny si na něco ušetřit. Můžeme říci, že peníze utrácí a nešetří, neboť jsou k tomu velmi málo motivovány. Děti, které jsou na učňovských oborech či středních školách, si obvykle zároveň něco přivydělají na povinných praxích, čímž se jejich finanční možnosti zlepšují.

„Se mnou je to takový blbý, já třeba dostanu peníze z praxe a já jsem taková, že si hodně kupuju věci, a strejda (vychovatel, pozn. autora) říká: „Musíš se naučit hospodařit“ a já říkám: že vim, že budu větší a budu muset platit a budu muset šetřit, že se jako pokusím, ale že to někdy nejde, já fakt nevím...“

...Za oblečení, to je jenom za oblečení, třeba sladkosti koupím ségře a bráchovi, to já jim kupuju pořád, jinak si kupuju věci.“

(Marie, 17 let, SŠ, za rok odchod z DD)

„...koupím si lízátko, to je jasný, že jo, ty miluju (cucá lízátko, pozn. autora).“

(Rebeka, 15 let, PŠD, DD)

„... tam ty děti, máš tři stovky, většina lidí tam kouří, nedělej nic (...) oni žijou ze dne na den, vyberou si to celý, utratěj to, a pak si půjčujou od vychovatelů...“

(Helena, 20 let, VŠ, Smlouva s DD o prodloužení ústavní péče)

³⁹ § 31 Zákona č. 109/ 2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve vysokoškolských zařízeních.

⁴⁰ S odkazem na Vnitřní řád DD Krnsko

B) Kapesné je „uloženo“ u vychovatele/ky a je čerpáno postupně a nepřímo

Tj. vychovatel/ka při různých příležitostech (vycházky apod.) dá pokyn k možnosti čerpání určité částky v rámci kapesného, dochází tak k regulaci výběru, za co budou peníze utraceny, tj. záleží na schválení, za co budou peníze čerpány.

„No jo, ale tady je to spíš takový (myšleno konkrétní zařízení DD, pozn. autora), že ta vychovatelka se rozhodne jestli mi ho vůbec dá (myšleno kapesné, pozn. autora). Protože tam ty děti si chtějí něco koupit a vychovatelka se rozhodne, jestli jim to dá. Ona s nimi hodně chodí do města a ta vychovatelka řekne: „Děti, tady máte pade, pojďte si něco koupit“... protože...ono je to hodně omezený, ale já se tomu z druhé stránky vůbec nedivím. Ty děti by si za to kupovali chlast nebo cigára, ty děti toho hrozně využívají.“

(Roman, 20 let, VŠ, Smlouva s DD o prodloužení ústavní péče)

„V dětském domově jsme nedostávali peníze...jako dostávali, ale ne do ruky právě. S financema jsme neměli (myšleno zkušenost, pozn. autora), prostě jednou za měsíc v neděli se šlo nakupovat, to jsem byl rád, že jsem dostal dvacku a šel jsem.“

(Lubor, 21 let, 3 roky od odchodu z DD, DNPC, studující)

Toto opatření úschovy peněz u vychovatele/ky tedy vychází ze samotné praxe a zkušenosti svěřování finančního obnosu do rukou dětí, kdy dochází k okamžité a neúčelné útratě (tak jak zároveň vyplynulo z mého šetření viz výše). Otázka však je, co se tímto způsobem řeší, jistě se eliminuje nákup alkoholových a tabákových výrobků, avšak dítěti je upřena plná zodpovědnost za hospodaření s danou částkou. Tento způsob jistě není přínosem pro dítě, které se musí zvláště důkladně a včas připravit na samostatnost, a nemusí tak posléze usnadnit klientovi opouštějícímu ústavní péči situaci, kdy je vybaven určitým obnosem a má racionálně zvážit, jakým způsobem s ním naloží.

Děti a mládež mají tedy nárok na kapesné. Mají možnost osvojit si hodnotu peněz a naučit se s nimi hospodařit, ačkoli s ohledem na výstupy z mého výzkumu není patrné, že by klienti finance účelně spořily.

8.1.1.2 Povinnosti a spoluúčast klienta na chodu rodinné skupiny

Dalším bodem mého zájmu bylo plnění povinností a s tím spojený pocit odpovědnosti dítěte. Zjišťovala jsem, zda jsou klientům ústavní péče ukládány určité

činnosti, za které zodpovídají, např. běžné domácí práce nutné k chodu každé domácnosti apod. neboť jak uvádí Mgr. Jan Pavlas, místopředseda FDD ČR a ředitel DDŠJ Přešov „Významným prvkem rozvíjejícím samostatnost dětí je rovněž jejich podíl na běžných domácích pracích, jakými jsou samostatná příprava stravy, praní, žehlení, uklízení, tvorba měsíčního rozpočtu rodinné skupiny, nakupování apod.“⁴¹ Vycházela jsem přitom z předpokladu nedostatečně posilované samostatnosti a soběstačnosti, opřené o výrok pana Mgr. Pavlase, že „předchozí generace pedagogických pracovníků dětských domovů svědomitě poskytovala dětem v rámci svých možností v dané době někdy až dokonalý servis, byť s částečným podílem pracovní pomoci dětí, spočívajícím především v sobotních úklidových pracích. O dokonalosti tohoto „servisu“ svědčí např. celotýdenní přítomnost kuchařek, uklízeček, pradel a švadlen, pracujících v té době v našich zařízeních převážně na plný úvazek. Dětem z jistého úhlu pohledu péče o ně částečně nahradil nepřítomnost někoho z biologické rodiny, ale v žádném případě nepodporoval u svěřenců nutnost po dosažení jejich samostatnosti a soběstačnosti.“⁴² Zdá se, že podstatnou roli v přístupu k zapojování klientů do provozních činností jako např. úklid, hraje přístup jednotlivých zařízení. V mém vzorku respondenti ve všech případech zmiňovali povinnost úklidu (úklid jednotlivých místností podle služeb, setření botníků, luxování, sklizení nádobí po večeři aj.) dále venkovní práce v areálu dětského domova (pletí, sběr odpadků, údržba chodníků, zakládání kompostu) nebo asistence při přípravě jídla (v sobotu společné vaření rodinných skupin, kdy se děti učí vařit a jídelna nevyváří). A také pochopitelně povinnost řádné přípravy do školy, případně požádá-li vychovatel/ka dítě o jinou pomoc. Povinnosti, jako je úklid, mají svůj pevný řád v denním režimu každé rodinné skupiny - tedy neprobíhají náhodně, ale odehrávají se v určitý čas, který je jim vyhrazen vnitřním řádem každého zařízení a obvykle mají děti na provedení určitých činností služby. V případě nesplnění svých povinností se buď služba na určitou práci opakuje i v příštím týdnu nebo dochází k dočasnému

⁴¹ Pavlas, J. Zkušenosti s pomocí svěřencům DD v souvislosti s jejich přechodem do samostatného života. *Bulletin č.69: Přehled jednání výboru FDD ČR, zprávy z odborných seminářů, příspěvky členů, akce!* [sestavil Jan Pavlas]. Federace Dětských Domovů ČR : 2009 – 2010. s. 36 – 38. [online]. URL: <<http://www.fddcr.cz/sites/default/files/Bulletin%2065.pdf>>.

⁴² Pavlas, J. Zkušenosti s pomocí svěřencům DD v souvislosti s jejich přechodem do samostatného života. *Bulletin č.69: Přehled jednání výboru FDD ČR, zprávy z odborných seminářů, příspěvky členů, akce!* [sestavil Jan Pavlas]. Federace Dětských Domovů ČR : 2009 – 2010. s. 36 – 38. [online]. URL: <<http://www.fddcr.cz/sites/default/files/Bulletin%2065.pdf>>.

zákazu určité volnočasové aktivity (počítač, televize, kolo). Klienti jsou tedy vedeni k osvojení si běžných a nezbytných činností okolo provozu domácnosti. Jejich podíl na takovýchto činnostech je ale spíše doplňkový, v ústavním zařízení je běžně zaměstnaná uklízečka, kuchařky, pokojská, správce a další personál.

„...třeba uklízení, třeba ve středu musíme vždycky uklízet tady kolem baráku, vytrhávat trávu a takhle kolem obrubníku a v neděli děláme generální úklid, to je jako, že všechno odtahujeme, vytíráme to jako prostě, že to neděláme, jako když je třeba všední den, třeba pondělí až pátek, to děláme jenom, si vždycky rozdělíme co kdo má udělat... ne a nevaříme spíš jako pomáháme.“

(Tomáš, 17 let, končí PŠD, DD)

8.1.1.3 Informovanost mládeže o možnostech pomoci při osamostatňování

Existuje řada programů pro klienty opouštějící ústavní péči za účelem usnadnit jim orientaci a soběstačnost v samostatném životě. Vznikají nejrůznější projekty neziskových organizací, nadací a fondů. Jedním z mých cílů bylo nejen zmapovat toto spektrum nabízené pomoci poskytované klientům připravujícím se na opuštění ústavní péče nebo těm, kteří již samostatný život zahájili, ale ještě se v něm nedokáží orientovat, ale také jsem si kladla otázku, do jaké míry jsou samotní respondenti o těchto možnostech pomoci informovaní. Předpokládala jsem, že povědomí bude vysoké a že mnozí již mají i zkušenost s některým z projektů. Analýza rozhovorů však přinesla zcela opačné výsledky, zjistila jsem, že informovanost je velmi nízká (alespoň v mém vzorku) a dá se říci, že záleží do značné míry i na náhodě, zda se jedinci dostane informační letáček či zaslechne-li něco od kamaráda, vychovatelky, ředitele apod.

„No vlastně něco říkal, něco nákej byt na půli cesty, nebo jak se to teda jmenuje...“

(Marie, 17 let, SŠ, za rok odchod z DD)

„... třeba ten řidičák, před třema rokama si jedna holka ho dělala, taky u těch Klausových (nadační fond, pozn. autora) a jakoby se nikdo k ničemu ani neměl, tak jsem si to zařídila no a minulý prázdniny jsem si ho dělala, taky přišel nákej leták, tak jsem se to dozvěděla přes ten leták, taky беру nějaký sociální stipendium od těch Klausových – to mi řekla paní, když jsem byla na tý autoškole, že by to bylo možný no a jinak ten Albert (nadační fond, pozn. autora), s tím přišel ředitel... no, takže teď mám šedesát tisíc na školní věci a musím to pak nějak doložit, takže ani nevím, za co to utratím.“

(Helena, 20 let, VŠ, Smlouva s DD o prodloužení ústavní péče)

Nikdo respondentů si potom ani po zjištění o existenci podpůrných projektů usnadňujících osamostatnění o nich nehledal bližší informace, přestože jim nebylo lhostejné, že by mohli využít pomoci NNO. Zároveň ve všech případech, kdy se ode mne o těchto možnostech dozvěděli, projevovali zájem o další informace.

Soudím tedy, že problémem patrně je nejen nedostatečná informovanost od vedení, vychovatelů a subjektů nabízejících pomoc, ale i nízká míra vlastní intervence. Míra vlastního přičinění je u klientů jen velmi malá, jak mi potvrdili pracovníci ústavní péče.⁴³ Systém je nastaven tak, že klientům je zajištěno naprosto vše, toto pasivní přijímání si klienti velmi rychle osvojí a očekávají tento druh plné péče i nadále (viz. problém hospitalismu uváděný v 5. kapitole).

Zároveň jsem zjistila, že v případě informovanosti o možné pomoci přesahující kompetence ÚP hodně záleželo na několika faktorech: zájmu vedení daného ústavního zařízení o tyto projekty a kvalitní přenos těchto informací ke svým klientům, dále pak na povaze konkrétního klienta, tj. na šanci následného úspěšného osamostatnění, jeho inteligenčních schopnostech, motivaci a pochopitelně zájmu o „vnější“ svět. Těmto klientům se od vedení a zaměstnanců ÚP dostávalo více informací a častěji byli podporováni se některého z projektů zúčastnit. Pravděpodobně z důvodu určitého vytipování kandidátů mající skutečný a aktivní zájem o danou pomoc. Dalším faktorem je jistě i míra spolupráce neziskových organizací s jednotlivými a konkrétními ústavními zařízeními. Některé z projektů⁴⁴ jsou totiž dostupné jen klientům z vybraných zařízení.⁴⁵ Zajímavé také je, že ani samotná účast klienta v určitém projektu, o něm příliš nezvyšuje povědomí u svého příjemce. Tuto skutečnost bych přikládala již výše zmíněnému problému hospitalismu a pasivnímu přijímání, kdy si mládež navykne na situaci přijímat péči, ale již není podporována aktivita nějak se podílet na jejím zprostředkování.

„Ted mi vyšel ten řidičák, v létě pojedu do tý ciziny. Je toho šíleně moc těch organizací. Já bydlím v tréninkovém bytě, Ten projekt (zajišťující tréninkové bydlení, pozn. autora) se jmenuje Samuel (...)

(Na otázku, zda by mi mohl říci více o daném projektu, který mu zajišťuje bydlení, odpověděl:)

...hele já o tom Samuelovi moc nevím.....“

(Roman, 20 let, VŠ, Smlouva s DD o prodloužení ústavní péče)

⁴³ Viz. rozhovor se zástupkyní ředie DD nebo rozhovor s vedoucí tréninkového zaměstnání.

⁴⁴ Např. projekty Letní dům, o.s.

⁴⁵ Důvody k spolupráci NO jen s některými zařízeními ÚP jsou především omezená kapacita a finanční prostředky.

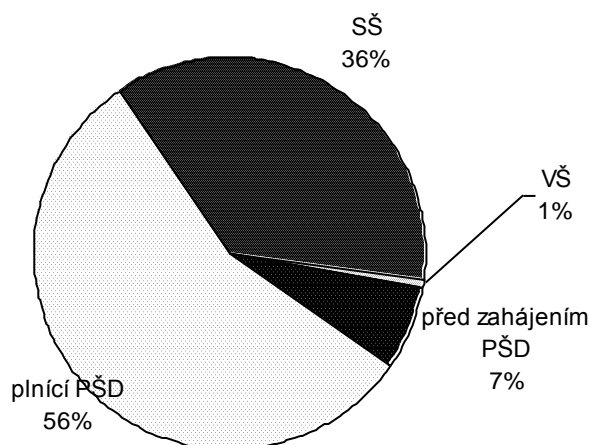
8.1.1.4 Vzdělání klientů ústavní péče a konkurenceschopnost na trhu práce

Věnuji-li se hodnocení připravenosti mládeže na samostatný budoucí život, je třeba zohlednit také dosažené vzdělání, se kterým klienti opouští ústavní péči a se kterým si budou hledat profesní uplatnění na trhu práce.

Výstupem mého výzkumu je zjištění o nízké úrovni dosaženého vzdělání, kdy maturita rozhodně není pravidlem a vyšší vzdělání je pak výjimkou. Většina klientů navštěvuje střední školy zakončené výučním listem, jen někteří navštěvují střední školu ukončenou maturitou a velice výjimečně někdo pokračuje studiem na vyšší odborné nebo vysoké škole. Toto zjištění koreluje s dotazníkovým šetřením mezi pracovníky dětských domovů [Kovařík, 2004 : 138]. Jak z šetření vyplývá, struktura mladistvých opouštějících ÚP dle vzdělání byla následující: nejvíce klientů – téměř polovina (49%) bylo vyučeno, ještě nižšího vzdělání dosáhlo 28% klientů a pouze 13% dokončilo střední vzdělání s maturitou. Dalším neméně zajímavým výstupem z šetření je zjištění, jak velká část mladých (35%) odchází z ÚP s neukončeným vzděláním. Podle slov pracovnice nejmenovaného DD s téměř dvacetiletou praxí, je dokončení vzdělání po odchodu z ÚP naprostá rarita.

„...že přeruší školu, že to dodělá...v životě to nedodělá, žádný dítě to nedodělalo. Jako za tu dobu, co jsem v dětském domově, to řekl jeden chlapec co odcházel v ten den, co mu bylo osmnáct let a školu dodělal, protože odcházel asi půl roku před tím, než měl dělat zkoušky, ale to je jedno z mála dětí...“
(Zástupkyně ředitele DD)

Graf č.1: Vzdělanostní struktura dětí a mládeže v ÚP

[Vlastní zpracování vycházející z dat ÚIV]

Má hypotéza byla, že nízký počet absolventů vyšších odborných nebo vysokých škol koresponduje s ukončením ústavní péče v osmnácti letech, kdy je následně finančně nákladné pokračovat ve studiu a že jen ve výjimečných případech je možné studovat pod ochranou dětského domova i po dovršení plnoletosti. Tedy výzkumná otázka zněla, mají-li klienti dostatečně vhodné podmínky pro studium.

To, že děti většinou navštěvují učňovské obory, je samozřejmě za první reakcí na jejich vrozené schopnosti studovat, sama zástupkyně ředitele jednoho z dětských domovů mi oznámila, že většina umístovaných dětí jsou v současné době děti vyžadující zvláštní učební plán. Tato skutečnost souvisí jistě také s tím, z jakého prostředí přicházejí děti do ústavní péče, jaké mají genetické základy ovlivňující vývoj inteligence [Schoolerová, 2002] [Hamer, 2003] a v nakolik podnětném prostředí vyrůstaly a do jaké míry byly uspokojovány základní potřeby dítěte [Kovařík a kol., 2004]. Neboť jak uvádí Prof. Zdeněk Matějček: *„Dědičné dispozice jsou neměnné, určují maximální možnou úroveň schopností každého dítěte. Zda bude dosažena, eventuelně, zda se k ní alespoň přiblíží, už závisí na podnětnosti prostředí.“* [Matějček : 1999, 107] Pozitivní je zjištění, že má-li dítě studijní předpoklady a projeví-li o pokračování ve studiu zájem, může v zásadě bez obtíží studovat nadále pod péčí ústavního zařízení i po dovršení plnoletosti. Z toho vyplývá, že má hypotéza byla nepravdivá. Podmínkou je potom akceptace a dodržování vnitřního řádu i po dovršení plnoletosti.

Dítě tedy nemusí ihned odejít ze zařízení v osmnáctém roku života. Studuje-li, přesněji řečeno, připravuje-li se nadále na budoucí povolání, existují dva způsoby **prodloužení ústavní péče i po dosažení plnoletosti.**

A) Soudní prodloužení ústavní péče (do devatenácti let).

B) Sepsání Smlouvy o setrvání v ústavním zařízení do ukončení přípravy na budoucí povolání (trvajících po dobu přípravy na budoucí povolání max. však do věku 26-ti let).

Nemají-li klienti kam jít, nebo není-li pro ně vhodné vrátit se do rodiny (patologická komunita apod.), možnosti k setrvání v ústavní péči jsou. Vždy však jde o vlastní motivaci a spolupráci klientů. Soudní prodloužení ústavní péče je možné i klientům, kteří se již na budoucí povolání nepřipravují, ale jsou např. sociálně nezralí. A ačkoli pobyt v zařízení prodlužuje soud, nejde o svrchované rozhodnutí s ohledem na nadřazenost Ústavy a Listiny lidských práv a svobod a záleží vždy na klientovi, zda o tuto možnost má zájem či ne.

„...čili tam soud může rozhodnout o devatenáctém roku vývoje dítěte, což znamená, že dítěti je prodloužená ústavní výchova, ale když si přečtete Ústavu a Listinu práv a svobod dítěte, tak v tu chvíli si řeknete, že tenhle ten paragraf, kdyby ho kdokoli napadl, kdyby ho napadlo samo dítě, tak v žádném případě nemůže projít a vždycky projde to, že okamžitě bude uvolněno z ústavní výchovy, protože v osmnácti má právo se rozhodnout a jestliže soud nad ním prodlouží ústavku, tak to je jenom cár papíru s razítkem, který je úplně k ničemu.“

(Zástupkyně ředitele DD)

Po proběhnutí soudně prodloužené ústavní péče a nadále trvajících přípravě na budoucí povolání je možné zůstat v zařízení na **Smlouvu o setrvání**.

„Smluvní pobyt zletilých nezaopatřených osob v zařízení: dítě, které se blíží věku zletilosti, může požádat ředitele DD o setrvání v zařízení po dobu dokončení přípravy na budoucí povolání, a to písemně nejpozději 4 týdny před předpokládaným uzavřením smlouvy. Se zletilým nezaopatřeným dítětem je sepsána smlouva, která řeší práva a povinnosti dítěte, DD a OOV⁴⁶.“⁴⁷

Předmětem smlouvy je tedy rovněž určení podmínek k setrvání, tyto body jsou navrhovány individuálně a obvykle se jedná o trvalé dodržování vnitřního řádu, úspěšně zakončené pololetí nebo semestru a v neposlední řadě také rozsah určité pomoci jako je úklid, údržba venkovních prostor apod.

Počet mladých lidí dobrovolně setrvávajících v ústavní péči i po jejím ukončení byl v letech 2005 až 2010 konstantní. Procentuelně vyjádřeno 11% z celkového počtu osob starších 15- ti let si dobrovolně pobyt prodlouží. Klienti starší osmnácti let, kteří nadále setrvávají v ÚP jsou v 77% právě těmi, kteří si Smlouvou dobrovolně prodloužili pobyt v zařízení.⁴⁸

⁴⁶ Osoba odpovědná za výchovu

⁴⁷ Viz. Čl 6. Vnitřní řád DD Krnsko

⁴⁸ Podle dat : Výkonové ukazatele: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. *Statistická ročenka školství 2005 - 2010*. [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL: <<http://www.uiv.cz>>.

Tabulka č.2: Počet osob starších 15-ti let v ÚP a počet osob dobrovolně prodlužujících pobyt v zařízení.

	15 - 18	18+	
			Z toho dobrovolně prodloužený pobyt
2009/10	2 769	521	408
2008/09	2 768	459	345
2007/06	2 537	409	327
2006/07	2 512	428	336
2005/06	2 647	409	295

[Vlastní zpracování vycházející z dat UIV]

8.2 ODCHÁZENÍ

„Nemohl jsem tomu pořád uvěřit, že odcházím...pak jsem si řekl, nebudu se toho bát. A ten první den byl takovej zvláštní. Mohl jsem si dělat co chci, jít spát kdy chci. Zašel jsem si první den na pizzu, na Moskevský, třetí den jsem se ztratil, (...) tak jsem pak šel podle kolejí na nádraží a už jsem věděl...jsem zapomněl ulici, barák jak vypadá. Šel jsem na chvíli a vrátil jsem se ve tři ráno.“

(Lubor, 21 let, 3 roky od odchodu z DD, DNPC, studující)

8.2.1 Ukončení ústavní péče a vstup do samostatného života

Ze zákona pobyt nezaopatřeného dítěte končí soudním zrušením ústavní nebo ochranné výchovy nebo ukončením předběžného opatření. Jiným důvodem k ukončení ÚP je dosažení zletilosti (avšak jak jsem uvedla výše, setrvání v zařízení je v odůvodněných případech možné i nezaopatřeným osobám starším 18-ti let popř. starším 19-ti let, byla-li jim soudně prodloužená ústavní nebo ochranná výchova nebo připravují-li se na budoucí povolání. Takové prodloužení pobytu je pak dobrovolné.).

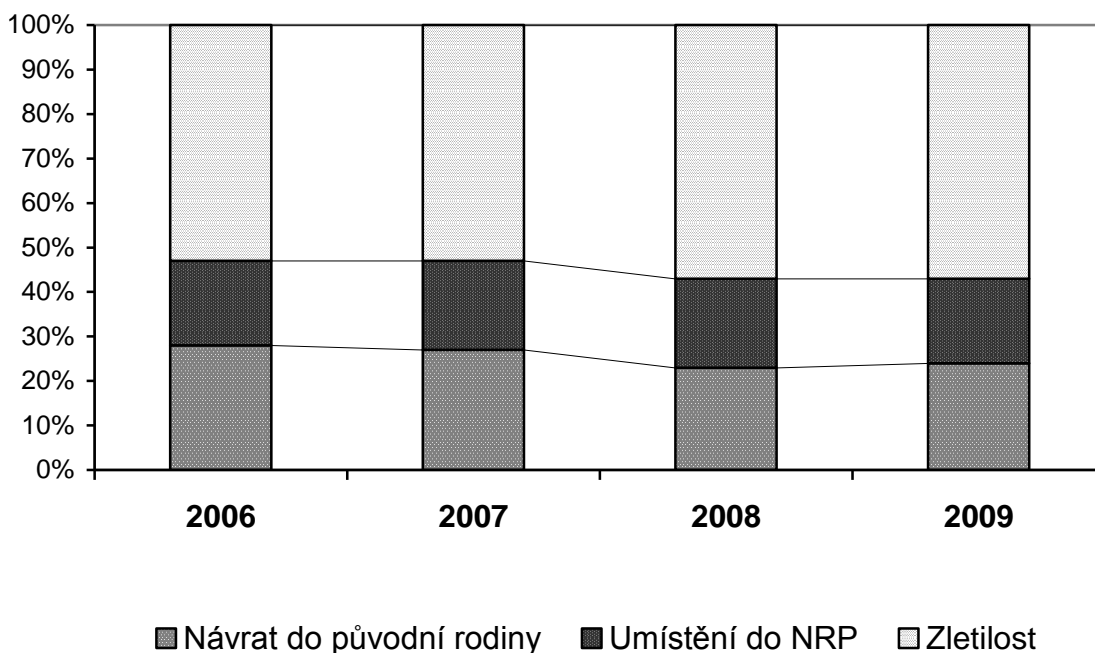
Nejčastějším důvodem k ukončení ÚP je pak podle údajů ze statistické ročenky MPSV právě zletilost dítěte (viz graf č.2). Tato skutečnost tedy poukazuje na to, že podmínky v původní rodině se pravděpodobně nezměnily po dobu státem

garantované péče o nezaopatřené dítě natolik, aby byl umožněn odchod dítěte dříve, nežli dosáhne plnoletosti. Návrat do rodiny tak může být problematický. Přesto většina mladých osob z ústavní péče odchází právě tam. (viz. níže).

Propouštění dětí z Dětského domova v Krnsku probíhá následovně:

„Výstupní pohovor provedou ředitel, sociální pracovníce, která připravuje dokumentaci, vychovatel(ka) rodinné skupiny, který/á připravuje ošacení a výbavu, pokud na ni má dítě dle vnitřního řádu nárok. Pokud je dítě plnoleté, může odejít ze zařízení samo, nezletilé děti jsou předány s dokumentací soudem určené osobě odpovědné za výchovu (dále jen OOV).“⁴⁹

Graf č.2: Důvody odchodu z ústavní péče

[Vlastní zpracování na základě dat ze Statistické ročenky práce a sociálních věcí (MPSV)]

⁴⁹ Čl. č. 2 Vnitřního řádu DD Krnsko

8.2.2 Rituály spojené s odchodem z ústavní péče

S ohledem na skutečnost, že klient opouštějící ústavní péči, opouští nejen materiální zázemí, ale mnohdy i své jediné blízké, s kterými po řadu let vyrůstal, se kterými sdílel své prožitky a na které se mohl v případě potřeby obrátit, je jistě důležité pro odcházející osobu, ale i pro vychovatele/ky a ostatní klienty, adekvátním způsobem tuto etapu završit. Na základě analýzy rozhovorů jsem tuto etapu odchodu - tedy rozloučení se s ústavním zařízením, označila jako „rituál“. Rituál, který všem zúčastněným umožňuje vyrovnat se se změnou. Jak jsem navíc zjistila mezi mými respondenty přicházejícími z různých typů zařízení a rovněž z odlišných lokalit, podoba samotného „rituálu odcházení“, byla pro všechna zařízení totožná. Jednalo se o oslavu odchodu, kdy se sešel při této výjimečné příležitosti celý dětský domov, tedy nejen okruh rodinné skupiny, a společně pojedli a oslavili odcházejícího, kterému rovněž popřáli mnoho úspěchů, obdarovali ho drobnostmi a naopak „oslaveneček“ měl příležitost proslovu a osobního rozloučení.

„...tak jsme uspořádali takovou oslavu, kde vlastně si napsali, co voni chtějí za jídlo, co chtějí za dezert, co chtějí za dort, co chtějí za jídlo, přesně co chtějí za pití, potom jsme si připíjeli na odchod (...), dávali jsme přáníčka, kytky, čokolády, cokoli, cokoli ten člověk dostal, to i ukazoval, dostal jsem tohleto, tohleto, podívejte se. To jsou vlastně spojený řady stolů a ty oslavenci sedí v čele, takže se to slaví vlastně hezky.“

(Roman, 20 let, VŠ, Smlouva s DD o prodloužení ústavní péče)

8.2.3 Materiální vybavenost klienta při ukončení ústavní péče a pomoc při osamostatňování

Nelehkou situaci, kdy se bývalý klient ústavní péče stává mladým dospělým, zahajujícím svůj zcela samostatný život, měl na paměti i Zákon o ústavní výchově, který upravuje rozsah minimální materiální podpory poskytované odcházejícímu klientovi jakožto pomoci v začátcích.

„Dítěti, jemuž byl ukončen pobyt v zařízení (...), se podle jeho skutečné potřeby v době propouštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem poskytne věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýše 15 000 Kč.“⁵⁰

V každém z dotázaných zařízení, se pak vedení a zaměstnanci snaží vybavit odcházejícího takovým způsobem, aby měl výbavu na danou sezonu. K Vánočním svátkům apod. pak obdarovávají odcházejícího předměty dlouhodobé spotřeby, které najdou uplatnění v běžném životě klienta.

Odcházejícímu je také nabídnuta pomoc při hledání zaměstnání a ubytování, ještě před odchodem z ÚP. Je tedy velká snaha plně zajistit klienta, který nemá kam se vrátit, nebo nemá vhodné podmínky pro návrat do rodiny.

„Pokud dítě před odchodem z DD požádá o pomoc, zařízení (ve spolupráci s nadacemi a institucemi) je mu v rámci svých možností a v souladu s legislativou nápomocno při jednání na úřadech a hledání zaměstnání a ubytování.“⁵¹

„No to se dostává hodně k Vánocům (myšleno věcná výbava, pozn. autora), když se ví, že odchází, tak dostává žehličku, prkno, povlečení, nádobí, varnou konvici, cokoli, prostě něco, s čím by se dalo vyžít.“

(Roman, 20, VŠ, Smlouva s DD o prodloužení ústavní péče)

„Když jsme propouštěli dítě z DD, vždycky jsme se snažili, aby mělo ubytování, aby mělo zaměstnání, i když teď je to strašně těžký. A vždycky jsme se snažili, aby neodcházel s holým zadkem tak zvaně, něco málo aby mu patřilo, aby bylo dobře vybavený na danou sezonu, aby mělo u sebe svoje věci, aby nebylo pod mostem, ale ten jejich život, který se tady naučili nebo který mají ještě zakódovaný z domova, tak voni jsou hodně bezstarostný, hodně žijou pro daný okamžik.“

(Zástupkyně ředitele DD)

8.2.4 Představy a očekávání od samostatného života

Dá se říci, že jakékoli představy o samostatném životě jsou spíše nerealistické či nijaké, a to i u jedinců, kteří mají před svým odchodem z ÚP jen pár měsíců. Zde jsem dospěla k stejným zjištěním jaké uvádí také pan Mgr. Vlastimil Faltýnek - člen

⁵⁰ § 33 Zákona č. 109/ 2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve vysokoškolských zařízeních.

⁵¹ Viz. čl. č. 2 Vnitřního řádu DD Krnsko

výboru Federace dětských domovů v ČR: „V neposlední řadě je tu problém omezené životní zkušenosti mladých lidí vyrůstajících mimo vlastní rodinu. Mají neúplnou a nepřesnou představu o životě „venku“. Tento omezený obzor může limitovat jejich aspirace a životní plány.“⁵²

Výpovědi o představách blízké budoucnosti jsou tedy jen velmi mlhavé, nepřesné, nekonkrétní a obecné, bez schopnosti sdělit podrobnější informace nebo představit si samostatný život „v krocích“, tedy nejen myšlenková struktura: odejdu, budu mít byt a práci. Ale představa o tom, jakým způsobem získám byt a jakým způsobem získám práci, není jasná. Zde bohužel klienti velmi výrazně spoléhají na pomoc někoho dalšího, obvykle právě na zařízení, které se chystají opustit. A projevují jen velmi malou vlastní aktivitu vyhledávat informace.

V zásadě u všech dotázaných jsem se na otázku představ a přání, jak by měl vypadat samostatný život, setkala s modelovým obrazem „spokojeného dospěláckého života“. Takovýmto obrazem bylo vyjádření: práce, bydlení, pohoda.

„Já bych chtěla víte co: domeček - hezky krásnej, se zahrádkou, bazének- hezky krásnej, pěkný auto bavoráka bych chtěla...a chtěla bych peníze.“

(Magdalena, 17 let, SŠ, za rok odchod z DD)

„...pak si vydělám peníze, najdu si nějakou slušnou byt, kde budu bydlet, kde bude teplo, co jíst, abych měla, abych se mohla koupat a prostě, aby ze mě nebyl Bezďák. Takový normální, abych měla práci a měla se dobře, normálně, že jo, taxi to představuju.“

(Marie, 17 let, SŠ, za rok odchod z DD)

Zároveň měli respondenti potřebu zakomponovat do svých přání i vyjádření a postoje, jakým způsobem fungovali/fungují jejich biologičtí rodiče a do jaké míry se s jejich způsobem života ztotožňují. Často pak respondenti uváděli, že nechtějí žít jako oni a že je pobyt v ústavní péči přiučil zcela jinému způsobu života.

„To jo. Tak jako budoucnost, že jo, vim, že chci bydlet, nevím, chci bydlet třeba v podnájmu, chci mít normálně práci a chci být v pohodě a nedopadnout jako moji rodiče. To vim prostě, to mě dokopala ta

⁵² FALTÝNEK, V. Příprava mládeže na život mimo DD. *Bulletin* č.67/ [sestavil Jan Pavlas]. Federace Dětských Domovů ČR, 2007. s. 34. [online]. [cit. 2011-02-28]. Dostupné z URL:<<http://www.fddcr.cz/sites/default/files/Bulletin%2065.pdf>>.

jejich situace k tomu, že já si chci něco dokázat, že jsem normální a nechci, aby moje dítě skončilo někde jako já, třeba asi to je, asi to je moje budoucnost a jinak prostě to nák nehrotim, protože to stejně nevyjde, tak jak chci, takže...“

(Helena, 20 let, VŠ, Smlouva s DD o prodloužení ústavní péče)

„...abych měl nějakou dobrou práci, která by mi dlouho vydržela, abych měl kde být, jako kde bydlet, abych nebyl pod mostem, no a prostě si jako žít, mít rodinu...a starat se o ty děti a nedat je do děcáku.“

(Tomáš, 17 let, končí PŠD, DD)

8.2.5 Obavy spojené s odchodem a osamostatněním

Odchod ze zařízení ústavní výchovy, kde dítě vyrůstalo mnoho let, je velkou životní událostí pro každého. Způsob, jak k opuštění dosavadního zázemí přistupují jednotliví klienti, se liší. V zásadě ti, kteří vnímají určitou zodpovědnost, prožívají obavy spojené s velkou nejistotou a upřednostnili by možnost delšího setrvání. Necítí se dostatečně připraveni, ačkoli se domnívají, že je ÚP dobře připravuje na osamostatnění a věří, že jim i v začátcích samostatného života pomůže.

Druhou skupinu tvoří klienti více bezstarostní a nezodpovědní vůči sobě a okolí. Ti si s odchodem ze zařízení nespojují žádné negativní myšlenky, naopak se těší, těší se na „svobodu“ a až „vyrazí do světa“ a až je „nikdo nebude držet zkrátka“ a budou si moci dělat co chtějí. Potlačují skutečnost, že samostatný život s sebou nese i povinnosti a jistý řád také.

„Ty, ktorej ten morální základ maj, tak ty potom maj ty obavy a maj pak zodpovědnost vůči tomu svému budoucímu životu, kdežto ty, který ten základ nemaj, nemaj ty obavy z budoucnosti tak to je ta druhá stránka, ono jim to dojde, ale ono to nák dopadne...“

(Zástupkyně ředitele DD)

Nejtíživější otázkou pro všechny je rozhodně finanční situace po odchodu z ÚP.

Klienti především doufají, že naleznou práci (někteří se bojí stereotypu, že budou muset chodit pravidelně-tj. každý den do práce), věří, že budou mít plat dostatečně velký na to, aby pokryli veškeré náklady spojené s bydlením a doufají, že dokáží rozumně hospodařit (obavy, aby vše neutratili nerozumně, hned po výplatě). Když

pak hovoří o tom, jak si představují svou finanční situaci apod. doplňují také, že musí zmínit, jak dobře se v ÚP mají a většinou přiznávají, že doma by se takto neměli a dokonce někdy cítí výhody co do opatření i před svými vrstevníky vyrůstajícími ve vlastních rodinách.

„Já jo, já se toho strašně bojím, protože vim, že teď už nejsou žádné peníze. Teď jsem zabezpečená, já to řeknu jak je to...Mám tady, můžu se tady vyspat, můžu se tady vykoupat, můžu se tady najíst a zcela zadarmo, že jo, když půjdu sama někam, tak si to musím všechno zařídit sama (překvapení v hlase pozn. autora) a tolik peněz na to mít nebudu (!) když půjdu, že jo někam do práce, tak sama to zvládat nebudu!“

(Magdalena, 17 let, SŠ, za rok odchod z DD)

„...nějaké obavy jsem neměla, spíš se těšila na tu budoucnost, že si můžu tak nějak dělat co chci, dá se říct, v osmnácti vypíšu papír, jedu tam, tam, vrátím za dva dny - čau prostě ...“

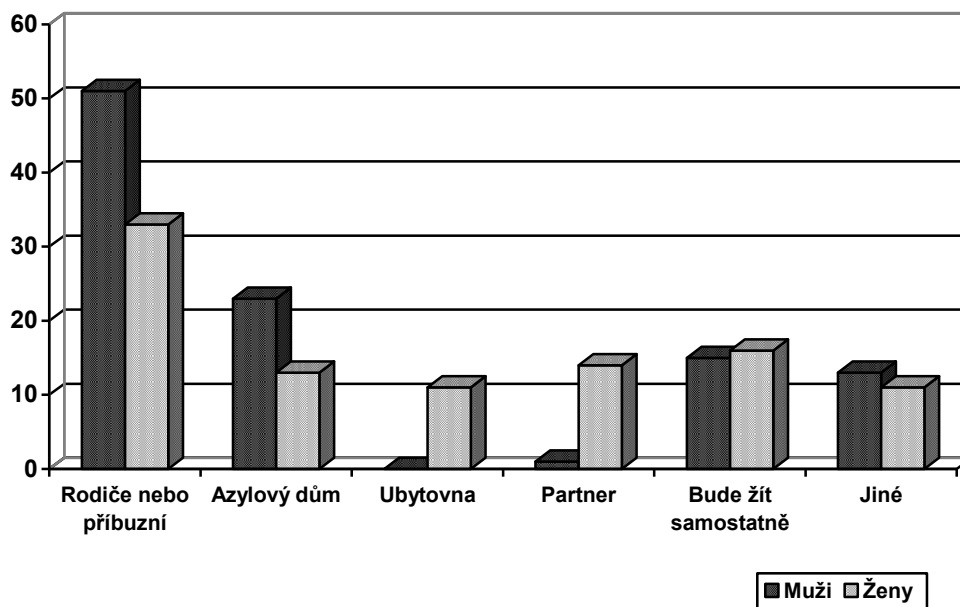
(Helena, 20 let, VŠ, Smlouva s DD o prodloužení ústavní péče)

8.2.6 Kam mladí dospělí po ukončení ústavní péče odchází?

Umístění dětí v ústavních zařízeních musí být dobře odůvodněné a mělo by být v nejlepším zájmu dítěte. Nejčastěji je to z těch důvodů, že vlastní rodiče nemohou, nechtějí nebo se neumí o dítě postarat či jinak ohrožují jeho vývoj. Na skutečnost, že po ukončení trvání ústavní péče se situace v původní rodině s velkou pravděpodobností nezměnila, by se mělo pamatovat i při propouštění mládeže. Nemělo-li dítě nikoho, kdo by se o něj postaral, nebude mít sociální síť rodiny pravděpodobně ani nyní při osamostatňování. Přešlo-li dítě do ÚP z důvodu patologických poměrů v rodině, pravděpodobně ani nyní nebude rodina ideálním útočištěm, které by vedlo k plnohodnotnému zařazení mladé osoby v samostatném životě. Přesto se mladí nejčastěji z ústavní péče vrací právě do původní rodiny (35%) [Kovařík a kol., 2004] z které byli odebráni viz. graf č.3. Zároveň se zjistilo, že *„na to, kde budou mladí lidé po odchodu z dětského domova žít, má významný vliv jejich pohlaví. Muži odcházejí především ke svým rodičům, případně k jiným příbuzným, nebo do azylových domů. Ženy směřují do ubytoven svých zaměstnavatelů nebo budou žít se svými partnery. Samostatně bude žít asi 15% osob (bez ohledu na pohlaví).“* [Kovařík a kol., 2004]

Graf č.3: Kam odchází mladí dospělí z dětských domovů?

Údaje jsou v procentech

[Vlastní zpracování na základě výzkumu Kovařík a kol. 2004]

8.2.7 Odchod mládeže z ústavního zařízení a orientace v životě z pohledu profesionálů

Ve výpovědích respondentů poskytujících mi expertní rozhovory došlo ke shodě názorů na připravenost klientů k samostatnému životu. Zajímavé je, že k této shodě došlo jak mezi zaměstnanci ÚP, tak mezi pracovníky zabývajícími se podporou mládeže po odchodu z ÚP. Zároveň jsem ve svém výzkumu dospěla ke stejným závěrům, s jakými jsem se setkala v rozhovorech pořízených novináři či moderátory s aktéry dané problematiky.⁵³ Tento sekundární druh dat, které jsem porovnávala s výsledky analýzy mého šetření, jsem užila z důvodu nedostupnosti jiných výzkumů provedených na toto téma.

Výzkumné otázky, na které jsem hledala odpověď, zněly: Jakým způsobem reflektují zaměstnanci ÚP přípravu klientů na samostatný život a v čem případně spatřují problém? Přičemž odpovědi, které zaznívaly ve všech případech, byla výchova

⁵³ např. Řezníček, T. Co ovlivňuje úspěšnost dětí po odchodu z dětských domovů. *Učitel'ské noviny*, 2008, č. 6, s. 19 – 20. Nebo in David, J. Je mi 18 let, musím pryč. *Metro*. 24. únor. 2010. [online]. URL: <<http://www.metro.cz/zpravy/rozhovory/1490-je-mi-18-let-musim-pryc>>.

klientů k pasivitě. Snad důsledkem okřídleného „zájmu dítěte“⁵⁴ došlo k situaci, že jsou děti v ústavních zařízeních natolik zajištěny, že si neuvědomují odkud přichází finanční zdroje, že potraviny se samy nekoupí a strava se sama neuvaří, prádlo se samo nevypere a díry na teplácích se samy nezašijí. Tento systém péče vrhá klienty do pasivního přijímání a chybí posilování vědomí, že věci, které se jeví jako samozřejmé, nejsou samozřejmostí. Důsledkem takové „skleníkové výchovy“ může být šok v podobě přebrání odpovědnosti za svůj vlastní život po ukončení ÚP. Jedinec dlouhodobě vyrůstající v ÚP tak nabývá mylně dojmu, že stát se o něj i nadále postará. Jmenovaným problémem je tedy nízká úroveň samostatnosti, odpovědnosti a vlastní aktivity.

„Nejsou až tak samostatný, někde je hodně vedli za ruce a jsou trochu bezradný, chodí za stálýma zaměstnancem nebo za klíčovými pracovníkama s dotazama, který třeba pro mě jsou naprosto úplně někde jinde, někde věci, který oni řeší, tak pro mě jsou automatický“

(Vedoucí tréninkového zaměstnání)

„Takže než aby do dětí nějak prosáklo trochu to, kde jsou teď vychováváni, tak je to spíš takový pasivní příjem(...) pasivní přijímání vždycky těch výhod, takový ty povinnosti zasouvat do zadu (...) Je to o hlídání toho dítěte, ono se naučí, že když to, tak má tyhle výhody, že když tak, má tohle, ale ve chvíli, kdy odsud odchází a má za sebe převzít tu zodpovědnost a má samo se řídit těmahle pravidlami- ať je to hodnotový systém, ať jsou to obyčejný desatero- nepokradeš (...) My zabezpečíme úplně všechno a oni to pak dál čekaj od státu, ale stát s tím skončil protože ta následná péče po odchodu z dětského domova je absolutně nulová, ta síť sociální je opravdu velmi špatně nastavená.“

(Zástupkyně ředitele DD)

Posoudit úspěšnost náhradní výchovné péče, není jistě v mých kompetencích a ani cílem mé práce. V rámci mého šetření jsem však dospěla k překvapivým výpovědím. Tázala-li jsem se poskytovatelů a příjemců péče na její evaluaci - tedy do jaké míry si myslí, že je příprava na život úspěšná či dostačující, dostala jsem opačné odpovědi oproti původním hypotézám. Předpokládala jsem, že zaměstnanci ÚP budou spíše přikloněni k zastávání efektivity své práce a naopak, že klienti ÚP budou pocítovat její nedostatky. Osoby profesionálně vystupující v problematice, ale naopak spatřují své působení na klienty jako neefektivní, ba dokonce marné. Uvádějí, že jen velmi

⁵⁴ Pojem „zájem dítěte“ je součástí všech mezinárodních smluv, kterým se ČR zavázala např. Listina základních práv a svobod.

těžko mohou ovlivnit osvojení kvalitního žebříčku hodnot u dětí, které první roky života strávily v prostředí nepodporujícím zdravý vývoj dítěte, v prostředí, kde by se dítěti vstříply společností očekávané hodnoty a normy.

„Chtěla jsem se vrátit, jak moc jsme úspěšní u těch dětí - nejsme úspěšní, vracej se do té komunity do toho prostředí, hrozně moc tam hrajou geny, máma nepracuje, já dělat nebudu (...)

Pan správce tady něco dělal a na něj tak blbě koukal ten Jáchym a říkal: „Strejdo ty musíš dělat vid?“ „No musím, abych měl peníze, abych si mohl něco pořídit.“ „Proč nejdeš v pátek na sociálku?“ to byl kluk, tomu tehdy bylo asi 14 a půl- jako někde nějaká inteligence, jako někde něco zakotveného, povinnost pracovat- ten model tý práce (...)za tu dobu, už jsem hodně skeptická k tomu, co jsme dokázali...prostě vidím kolik dětí selhalo.“

(Zástupkyně ředitele DD)

Prozměnu klienti ústavních zařízení nikdy nepochybovali o dostatečné přípravě do života. Naopak uváděli, k jak výrazné proměně jejich životního stylu došlo. Rovněž tvrdili, že si jsou především jisti tím, že nechtějí žít podobným způsobem života jako jejich rodiče. Na straně druhé, porovnáme-li toto vyjádření se statistikami⁵⁵ poukazujícími na vysokou kriminalitu absolventů NVP, dospějeme k otázce, zda opravdu dokázala ÚP ovlivnit životní dráhu svých svěřenců.

8.3 PO ODCHODU

8.3.1 První zaměstnání a první výplaty

Po odchodu ze zařízení ústavní péče je klíčové mít především již sjednané zaměstnání. Pochopitelně zejména z důvodu získání finančních prostředků na ubytování, stravu a další nezbytné výdaje. Toto platí pochopitelně zvláště pro ty mladé dospělé, kteří se nevracejí k rodině či příbuzným, ale musí si ubytování apod. zajistit sami. S hledáním zaměstnání, ale také s ubytováním obvykle pomáhá klientovi personál ústavního zařízení a mnohdy tak činí větší měrou než samotný klient, alespoň s odkazem na data z mého výzkumného vzorku. Určitou pomoc

⁵⁵ Viz. výzkum Matějček, Bubleová, Kovařík z roku 1997. [online]. [cit. 2011-03-21]. Dostupné z URL:<http://www.anv.cz/System_nahradni_vychovy.pdf>.

formuluje i zákon,⁵⁶ který formuluje povinnost zařízení, z kterého mladý člověk odchází, poskytovat spolu s orgánem sociálně právní ochrany poradenskou pomoc se zajištěním bydlení a práce a následně dva roky po opuštění zařízení zajišťovat pomoc při řešení tíživých životních situací.

Mladí dospělí se obvykle pracovně uplatní v nepříliš kvalifikovaných profesích s ohledem na zpravidla nižší dosažené vzdělání. Mnou dotázaní klienti tak byli zaměstnáni zejména na pozicích skladník nebo asistent v obchodě. Snad i s ohledem na povahu vykonávané práce, nebyli respondenti příliš spokojeni s pracovním umístěním a stejně tak nebyli spokojeni se svou kvalifikací nebo oborem vyučení (zámečnický, cukrář, kuchař, prodavačka...) a projevovali touhu rekvalifikovat se. Se svým prvním zaměstnáním přichází také nová zodpovědnost v podobě pracovní morálky. Ta někdy bývá problémem v prvních měsících zaměstnání, kdy je nutné naučit se včasnosti a pravidelnosti docházky do práce.

„Třeba jim vysvětlit, že je třeba chodit čistý do práce (...), je potřeba je vést, někteří jsou samozřejmě úplně samostatní, většina snahu má (...), ale nikdo jim třeba před tím neřek, že musí chodit do práce pravidelně, že nestačí prostě ráno zavolat: mě se dneska nechce a takovýhle (...) Je jim opravdu potřeba vysvětlit, že je fajn chodit každý den do práce, že když už je nemocný, tak si musí dojít k doktoru a tak.“

(Vedoucí tréninkového zaměstnání)

„Takže jsem jednou nešel na směnu (...), tak jsem se vymluvil, že jsem nemocnej, takže mě vyhodili. Takže to skončilo tak (...) měsíc jsme neměli co jíst, bydleli jsme tam pořád (myšleno DNPC pozn. autora), takže jsme jedli mouku s vodou,(...) asi tři měsíce jsme na tom byli, že jsme neměli co strčit do pusy...po tomhle, jsem vlastně našel další práci, s tím mi pomohl dům na půl cesty, že přišel papír do tréninkového zaměstnání...“

(Lubor, 21 let, 3 roky od odchodu z DD, DNPC, studující)

Další z odpovědností je hospodaření s výplatou. A to takovým způsobem, aby bylo možné pokrýt nutné měsíční výdaje jako jsou nájem, strava, energie nebo paušál. Takováto dovednost bývá s ohledem na získané výpovědi výraznějším problémem. První výplatu mladí pracující nezřídka utratí za oblečení, elektroniku nebo jiné předměty zpodobňující určité symboly identity. A následně se potýkají s problémy spojenými s výrazným nedostatkem finančních prostředků na pokrytí základních

⁵⁶ Zákon o ústavní výchově č. 109/ 2002 Sb., vyhláška č. 334/ 2003 Sb.

potřeb. V této souvislosti je vhodné zmínit šetření provedené Janou Bašeovou,⁵⁷ kdy je poukázáno na problém utrácení kapesného, které děti v ústavním zařízení obdrží, jen za účelem vlastních zájmů a kdy již není dítě vedeno k hrazení si určitých nutných výdajů. Důsledkem toho je, že po opuštění ÚP mladý člověk utrácí finanční prostředky za „zcela nevhodné prostředky a služby“ [Bašeová: 2006, 92] a opomíjí pro život nutné výdaje jako je ubytování apod. Toto zjištění pak koreluje rovněž s mými daty.

„Většinou, když poprvé dostanou výplatu, utratí ji, a pak najednou nevědí z čeho žít. Takže, ze začátku se to stává, jako že si pak nechávají úplný minimum na tip top, jako že jim toho fakt moc nezbyde. Jako: „První vejplata jupí“ - není to samozřejmě u všech - ale pak: „Šla by záloha?“...“
(Vedoucí tréninkového zaměstnání)

Hele, prosimtě, když jsem měla první práci, hned jsem šla utratit peníze z výplaty, už mi nic nezbylo. Neměla jsem třeba peníze na doktora, musela jsem si půjčovat, mi to chybělo. (...) Musím se krotit a udělat si v hlavě pořádek s těma penězma. A..noo myslím, že s nima úplně dobře nevycházím. Jako fakt se chci snažit, aby mi to vycházelo. (...) Já to řeknu na rovinu, já prostě se chci oblíkat hezky, (...) třeba málo jim, tak si moc nekupuju jídlo (respondentka je extrémně štíhlá pozn. autora), třeba jsem si řekla, že budu šetřit na značkový. Když přeci vydělávám, tak si to můžu dovolit. Ted' jsem měla problém s outůčkem (mobilní operátor pozn. autora), že jsem neměla peníze a oni mi nemohly strhnout peníze z outůčka ...paušál, víš, jsem měla ten problém, že jsem vybrala všechny peníze a utratila jsem je...

(Eva, 21 let, 2 roky od odchodu z DD, DNPC, pracující)

8.3.2 Jak hodnotí klienti ÚP připravenost pro samostatný život? V čem spatřují problém?

Tázala-li jsem se dětí v ÚP, jak si myslí, že je zařízení připravuje na vstup do samostatného života, dostávalo se mi pozitivních odpovědí, kdy se klienti domnívali, že jsou dostatečně trénováni soběstačnosti a samostatnosti. Kladla-li jsem tuto otázku mladým dospělým, kteří již zařízení ÚP opustili, uváděli naopak nedostatečnou připravenost pro život. Na vině především viděli určitou izolovanost

⁵⁷ Bašeová, J. *Příprava mladých lidí z dětského domova na samostatný život. Role státního a nestátního neziskového sektoru v Praze a Středočeském kraji*. Diplomová práce. Praha : Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií. Katedra oboru Občanský sektor, 2006. 122 s. Vedoucí práce Mgr. Václav Vondráček

ústavů od vnějšího světa, kdy jsou děti zvyklé jen na prostředí: škola nebo ústav, což si v době pobytu v zařízení neuvědomovali. Jiným shledávaným problémem byl poměrně striktně řízený každodenní program dětí v ÚP a omezený prostor pro vlastní rozhodování. Důsledkem je pak počáteční dezorientace v samostatném životě, mladý člověk není naučen rozhodovat se a za svá rozhodnutí nést odpovědnost. Rovněž teprve po odchodu si bývalí klienti ÚP uvědomují hodnotu věcí, kterou si neosvojili během svého pobytu v zařízení.

„V děcáku jsme se měli jak v bavlnce, všechno jsme měli, všechno za nás vyřídili, teď jak jsem vyšel, tak prostě nic. Tak jsem nevěděl nic, já si nikdy nekupoval salám, já si nevěděl, jak si koupit salám prostě (...) Já jsem si jenom koupil ten balenej salám, ale jako že bych řek, jak se chodí u pultu – MASO, to jsem nevěděl.. jak se to říká, to jsem si dlouho nekupoval (uzeninu na váhu, pozn. autora) (...) Něák...jsem nic jiného neznal než škola – děcák. (...) Ani mluvit s lidma jsem neuměl, řák. Ty lidi, co tam jsou (v DD, pozn. autora) vim, že hodně dostávají věci, že jsou dotovaný se všim všudy, že prostě nemaj mikinu, tak si řeknou vo mikinu, na řidičák, tak maj řidičák, že prostě nemají...co si můžou vlastně dovolit sami, nevážej si věci.“

(Lubor, 21 let, 3 roky od odchodu z DD, DNPC, studující)

ZÁVĚR

S ohledem na vysoký počet dětí v náhradní výchovné péči v ČR a zároveň nedostatečnou síť následné péče poskytované osobám opouštějícím ústavní zařízení, je důležité věnovat zvýšenou pozornost adaptaci těchto osob na mimoústavní život. Neboť hlavním rizikem, kterému tito mladí lidé čelí, je sociální exkluze - jako důsledek nízké úrovně dosaženého vzdělání nebo zaměstnání s nižší sociální prestiží a s nízkým finančním ohodnocením, dlouhodobou nezaměstnaností, nízkou úrovní bydlení či jako důsledek etnické diskriminace. V rámci těchto a jiných faktorů, které se často kumulují, dochází k vyčleňování jedince ze společnosti a k omezení přístupu ke zdrojům a službám. Zpětné začleňování jedince do společnosti je již velice problematické a stigma marginalizovaných skupin se přenáší mezi generacemi.

Výzkum vedený za účelem zjistit, do jaké míry jsou mladí nezaopatření jedinci připraveni na samostatný život, jak jsou konkurenceschopní na trhu práce, za jakých

okolností opouští zařízení ÚP, kam odchází a s jakými problémy se potýkají při osamostatňování, přinesl následující poznatky:

Klienti ústavní péče skutečně dosahují nižšího vzdělání, obvykle navštěvují obory zakončené výučním listem a nezřídka jsou také umisťováni ve zvláštních školách. Důvodem je nejen nižší úroveň vrozených předpokladů ke studiu, která je z velké části dědičnou, ale i nedostatek podnětů a motivace k dosahování vyšších výsledků. V důsledku úrovně získaného vzdělání se tito mladí lidé obvykle uplatní na méně kvalifikovaných pracovních pozicích pomocného charakteru jako je skladník nebo asistent prodavače. S ohledem na povahu vykonávané práce pak také nejsou příliš finančně ani pracovní spokojeni.

Ačkoli mají děti po celý svůj pobyt v ÚP nárok na kapesné, finančnímu hospodaření se učí až po odchodu ze zařízení. Tato skutečnost může být vykládána tím, že kapesné, které děti dostávají, je utráceno pouze za účelem vlastních zálib a již ne za účelem pokrytí určitých nutných výdajů jako je např. paušál. Následně dochází k situaci, kdy osamostatňující se mladí dospělí své první výplaty utrácí za nevhodné předměty a služby a pak se potýkají s finanční tísň.

Jiným zjištěným úskalím, kterému osoby v čerstvě samostatném životě čelí, je počáteční nedostatečná orientace ve vnějším světě. Kdy jsou zvyklí na prostředí školy nebo dětského domova a na to, že jim vždy někdo pomůže, vyřídí nebo zajistí potřebné a následně shledávají, že toho tak úplně nejsou schopni sami.

Zajímavé je hodnocení přípravy na samostatný život v ústavním zařízení, neboť optimističtější postoj zaujímají samotní klienti ÚP oproti skeptičtějším reakcím profesionálů.

SUMMARY

Due to high number of children in residential care in the Czech Republic and also the lack of aftercare for care leavers, it is important to pay attention to adaptation of these young people in their new life outside full institutional care. Among the main risks these young people face is social exclusion, as a result of low levels of education or jobs with low social prestige and low financial rewards. Because of this and other factors, which are often cumulative, it can lead to exclusion from society

and to limited access to resources and services. Backward integration of individuals into society is already very difficult and the stigma of marginalized groups is transferred between generations. The research results show that young people really achieve lower education level and are employed in less skilled jobs. Children in residential care and care leavers are usually unable to imagine their future and have quite vague and unrealistic ideas about their life. One of the problems they face is the initial inability to manage money, although children in residential care are entitled to pocket money. Another problem they face is poor orientation in everyday life outside the reduced world of institutional care, when they have to arrange everything alone.

POUŽITÉ ZDROJE

1. *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti*. Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 2011-03-21]. Dostupné z URL:<<http://www.mpsv.cz/files/clanky/9558/Transformace.pdf>>.
2. BAŠEOVÁ, J. *Příprava mladých lidí z dětského domova na samostatný život. Role státního a nestátního neziskového sektoru v Praze a Středočeském kraji*. Diplomová práce. Praha : Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií. Katedra oboru Občanský sektor, 2006. 122 s. Vedoucí práce Mgr. Václav Vondráček
3. BITTNER, P., et al. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní péče z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Liga lidských práv, 2007. ISBN 978-80-903473-4-2. [online]. [cit. 2011-11-28]. Dostupné z URL:<http://www.llp.cz/_files/file/deti_z_ustavu.pdf>.
4. DAVID, J. Je mi 18 let, musím pryč. *Metro*. 24. únor. 2010. [online]. [cit. 2011-03-21]. Dostupné z URL:<<http://www.metro.cz/zpravy/rozhovory/1490-je-mi-18-let-musim-pryc>>.
5. DUŠKOVÁ, M. *Ústav nebo rodina?* Praha : Občanské sdružení Porozumění, 1994. 55 s.
6. DVOŘÁK, J. *Systém náhradní výchovy*. Praha, 2007. 29 s. [online]. [cit. 2011-03-21]. Dostupné z URL:<http://www.anv.cz/System_nahradni_vychovy.pdf>.
7. FALTÝNEK, V. Příprava mládeže na život mimo DD. *Bulletin č.67/ [sestavil Jan Pavlas]*. Federace Dětských Domovů ČR, 2007. s. 34. [online]. [cit. 2011-02-28]. Dostupné z URL:<<http://www.fddcr.cz/sites/default/files/Bulletin%2065.pdf>>.
8. GOTTWALDOVÁ, M., et al. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života: metodická příručka Poradenského centra pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou Centra J.J. Pestalozziho, o.p.s.* Chrudim : Centrum J.J. Pestalozziho, 2006. 54 s. [online]. [cit. 2011-04-17]. Dostupné z URL:<http://www.otevridvere.cz/download/metodicka_prirucka.pdf>.
9. HAMER, D. *Geny a osobnost: biologické základy psychiky člověka.* [přeložili Vlastimil Blecha, Ondřej Prcín, Klára Vaňková]. 1. vydání. Praha : Portál, 2003. 250 s. ISBN 80-7178-779-5.
10. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. aktualizované vydání. Praha : Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
11. KOLUCHOVÁ, J. et al.: *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vydání. Praha : Portál, 2002. 155 s. ISBN 80-7178-637-3.
12. KOVAŘÍK, J., et al. *Náhradní rodinná péče v praxi*. 1. vydání. Praha : Portál, 2004. 167 s. ISBN 80-7178-957-7.
13. KREBS, V., et al. *Sociální politika*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2010. 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4.
14. KULHAVÁ, L., et al. *Nedostatečná připravenost mladých lidí odcházejících z dětských domovů pro život ve společnosti*. [online]. [cit. 2011-05-01]. Dostupné z URL: <<http://www.verejna-politika.cz>>.

15. *Life after institutional care project: Equal opportunities and social inclusion for young people: identification and promotion of best practices.*[referent Monica Barbarotto]. Amici dei Bambini. Newsletter October 2008 [online]. [cit. 2011-04-09]. Dostupné z URL: <<http://www.childout.org>>
16. LIŠKOVÁ, K. *Dům na půli cesty*. Diplomová práce. Praha : Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd. Katedra Veřejné a sociální politiky, 2008. 126 s. Vedoucí práce Ing. Bohumila Čabanová, PhD.
17. MACKOVÁ, E. *Výchova v dětském domově z pohledu těch, kteří v něm vyrůstali*. Bakalářská práce. Brno : Masarykova Univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky, 2009. 57 s. Vedoucí práce Mgr. Ing. Irena Ocetková, PhD.
18. MAREŠ, P., SIROVÁTKA, T. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda. *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, 2008. vol. 44, No.2, s. 271 – 294.
19. MAREŠ, P. Co s konceptem sociální exkluze v české společnosti? In *Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze: sborník z konference.* [Petr Mareš, Ondřej Hofírek]. 1. vydání. Brno : Masarykova Univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2007. s 11 - 23. ISBN 978-80-210-4439-5.
20. MATĚJČEK, Z., et al. *Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1. vydání. Praha : Portál, 1999. 183 s. ISBN 80-7178-304-8.
21. MATĚJČEK, BUBLEOVÁ, KOVAŘÍK. Výzkum z roku 1997. [online]. [cit. 2011-03-21]. Dostupné z URL:<<http://www.anv.cz>>.
22. MATOUŠEK, O. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. / [Oldřich Matoušek, Hana Pazlarová]. 1. vydání. Praha : Portál, 2010. 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
23. MATOUŠEK, O., et al. *Systém náhradní rodinné péče o děti a mladistvé a následná péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České Republice: situační analýza.* [Jan Folda]. Praha : SOS dětských vesniček, 2009. 60 s. ISBN 978-80-254-4799-4.
24. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vydání. Praha : Slon, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.
25. MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. 1. vydání. Praha : Slon, 1995. 138 s. ISBN 80-86850-08-7.
26. Nadace Terezy Maxové dětem [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL: <<http://www.terezamaxovadetem.cz/problematika/popis-stavajiciho-systemu/>>.
27. *Národní akční plán sociálního začleňování 2004-2006*. 1. vydání. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005. 92 s. ISBN 80-86878-15-5.
28. PAVLAS, J. Zkušenosti s pomocí svěřencům DD v souvislosti s jejich přechodem do samostatného života. *Bulletin č.69: Přehled jednání výboru FDD ČR, zprávy z odborných seminářů, příspěvky členů, akce*/ [sestavil Jan Pavlas]. Federace Dětských Domovů ČR : 2009 – 2010. s. 36 – 38. [online]. [cit. 2011-04-23]. Dostupné z URL:<<http://www.fddcr.cz/sites/default/files/Bulletin%2065.pdf>>.

29. *Podíl dětí v ústavní péči (na 100 000 obyvatel ve věku 0 - 17 let) / Children in residential care.* Databáze TransMONEE : 2008. UNICEF Innocenti Research Centre. [online]. [cit. 2011-02-17]. URL:<http://www.transmonee.org/downloads/EN/2011/tables_TransMonee_2011.xls>.
30. Projekt Startovné do života. *Nadační fond Livie a Václava Klausových.* [online] [cit. 2010-12-17] Dostupné z URL:<<http://www.nadacnifondklausovych.cz/projekty/startovne-do-zivota.asp>>.
31. Projekt Získání řidičského průkazu. *Nadační fond Livie a Václava Klausových.* [online] [cit.2010-12-17]. Dostupný z URL:<<http://www.nadacnifondklausovych.cz/projekty/ziskani-ridickeho-prukazu.asp>>
32. RIEGER, Z. *Návrat k rodině a domů.* 1. vydání. Praha : Portál, 2009. 108 s. ISBN 978-80-7367-544-8.
33. RIEGER, Z. *Ostrov rodiny: integrující přístup pro práci s rodinou: příručka pro odborníky.* 2. upravené vydání. Hradec Králové : Konfrontace, 2001. 254 s. ISBN 80-86088-06-5.
34. ŘEZNÍČEK, T. Co ovlivňuje úspěšnost dětí po odchodu z dětských domovů. *Učitelství noviny,* 2008, č. 6, s. 19 – 20.
35. Sdělení č. 104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte.
36. SCHOOLEROVÁ, J. *Adopce: vztah založený na slibu: užitečné rady a postřehy pro adoptivní rodiče a pěstouny.* [přeložila Mirka Čejková]. 1. vydání. Praha : Návrat, 2002. 217 s. ISBN 80-7255-066-7.
37. SIROVÁTKA, T., et al. *The challenge of social inclusion: Minorities and marginalised groups in czech society.* 1. vydání. Brno : Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2006. 302 s. ISBN 80.87029-06-2.
38. ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy.* 1. vydání. Praha : Portál, 2007. 147 s. ISBN 978-80-7367-318-5.
39. SOBOTKOVÁ, I. Proč je u nás stále tolik dětí v ústavech a proč jejich počet stále narůstá? *Psychologie dnes,* 2005, vol. 11, No.2, s. 4-5.
40. SOBOTKOVÁ, I. Poznámky k současné situaci v ústavní výchově dětí. *Náhradní výchova dětí – možnosti a meze, sborník z kolokvia I.* s. 107-112. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta.
41. *Social Exclusion and vulnerability of young people without a family.* Amici dei Bambini. [online]. [cit. 2011-04-09]. Dostupné z URL: <http://www.childout.org/data/doc/doc_307b859550bac2fe51d3f34e0afbbb57.pdf> .
42. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2009.* [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/9854/statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_socialnich_veci_2009.pdf>.
43. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2008.* [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7870/rocenka_2008b.pdf>.
44. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2007.* [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/5942/Statisticka_rocenka_2007.pdf>.

45. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2006*. [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/4896/Statisticka_rocenka_z_oblasti_prace_a_socialnich_veci_2006_A.pdf>.
46. Strauss, A.: *Qualitative analysis for social scientificists*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 319 s.
47. *Vnitřní řád dětského domova v Krnsku*.
48. Výkonové ukazatele: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. *Statistická ročenka školství 2009/ 2010*. [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL:<<http://www.uiv.cz/soubor/4303>>.
49. Výkonové ukazatele: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. *Statistická ročenka školství 2008/ 2009*. [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL:<<http://www.uiv.cz/soubor/3659>>.
50. Výkonové ukazatele: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. *Statistická ročenka školství 2007/ 2008*. [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL: <<http://www.uiv.cz/soubor/3413>>.
51. Výkonové ukazatele: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. *Statistická ročenka školství 2006/ 2007*. [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL: <<http://www.uiv.cz>>.
52. Výkonové ukazatele: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. *Statistická ročenka školství 2005/ 2006*. [online]. [cit. 2011-03-12]. Dostupné z URL:<<http://www.uiv.cz/soubor/2471>>.
53. VESELÁ, J. *Životní šance mladistvých po odchodu z dětského domova*. Diplomová práce. Praha : Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra Pedagogiky, 2008. 103 s. Vedoucí práce Doc. PhDr. Jaroslav Kořa.
54. VRZALOVÁ, V. *Koncepce projektů podporujících děti v ústavní péči*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra Sociální práce, 2008. 103 s. Vedoucí práce Doc. PhDr. Oldřich Matoušek.
55. WOLFOVÁ, J. Deprivační syndrom a jeho následky u dětí v náhradní rodinné péči. *Sborník přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péči*. Olomouc, 2.-4. června 1999/ [sestavila Jarmila Koluchová]. 1. vydání. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí v ČR, 1999. s. 60 – 63. ISBN 80-85529-66-1.
56. *Young care leavers and social inclusion. Guidelines: life after institutional care: Equal opportunities and social inclusion for young people: identification and promotion of best practices*. [Monica Barbarotto, Rebecca Zanusso]. Amici dei Bambini [online]. [cit. 2011-11-14]. Dostupné z URL: <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Communications/Flash%20EN/Docs_relating_to_Flash_2010/April/Guidelines%20AIBI_inglese.pdf >.
57. Zákon 094/1963 Sb. Zákon o rodině.
58. Zákon 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.
59. Zákon č. 108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách.

60. Zákon č. 109/2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve vysokoškolských zařízeních.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Přehled respondentů (textový dokument)

Příloha č. 2: Návod k rozhovoru (textový dokument)

Příloha č. 3: Informovaný souhlas s rozhovorem (textový dokument)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Přehled respondentů (textový dokument)

HELENA: 20 let, V dětském domově od 11-ti let, v současné době setrvává v DD na Smlouvu o prodloužení ÚP, studující soukromou ekonomicky zaměřenou VŠ. Nemá rodinu, ke které by se mohla vrátit.

MARIE: 17 let, V dětském domově od 10-ti let, studující SŠ zakončenou výučním listem - obor zaměření: prodavačka, za rok odchod z dětského domova. Rodinu má, ale nechce se k ní po odchodu z DD vrátit.

MAGDALENA: 17 let, V dětském domově od 14-ti let, studující SŠ zakončenou výučním listem - obor zaměření: cukrářka, za rok odchod z dětského domova. Rodinu má, ale nechce se k ní po odchodu z DD vrátit.

EVA: 21 let, 2 roky od odchodu z dětského domova, kde po pobytu v kojeneckém ústavu vyrůstala až do 18-ti let, v současné době klientka domovu na půli cesty, pracující jako asistentka prodavače. Nemá rodinu, ke které by se mohla vrátit.

REBEKA: 15 let, V dětském domově od 12-ti let, plní povinnou školní docházku. Rodinu má, ale nechce se k ní po odchodu z DD vrátit.

ERIKA: 17 let, půl roku pobývala v diagnostickém ústavu, Dálkově dostudovává SŠ zakončenou maturitou, klientka domu na půli cesty, pracující v tréninkové kavárně. Rodinu má, ale nechce se k ní po odchodu z DD vrátit.

LUBOR: 21 let, 3 roky od odchodu z dětského domova, kde po pobytu v kojeneckém ústavu vyrůstal až do 18-ti let, absolvoval zvláštní školu a po dostudování základní školy, absolvoval SŠ zakončenou výučním listem - obor zaměření: zámečnický, Po odchodu z DD setrval v domě na půli cesty, pracoval jako asistent prodavače, po ztrátě zaměstnání byl několik měsíců nezaměstnaný, posléze byl zařazen do tréninkového zaměstnání. Po vypovězení pracovního poměru a bydlení v DNPC, žil 7 měsíců na ulici, následně opět získal zaměstnání ve výrobě zdravotnických pomůcek. Bydlel po ubytovnách a příležitostně na ulici. V současné době žije opět v jednom z domů na půli cesty, Dálkově dostudovává SŠ zakončenou maturitou. Nemá rodinu, ke které by se mohl vrátit.

JÁCHYM: 16 let, v dětském domově od 13-ti let, studující SŠ zakončenou výučním listem - obor zaměření: malíř pokojů. Rodinu má, ale nechce se k ní po odchodu z DD vrátit.

PETR: 17 let, v dětském domově žije 2 roky, studuje SŠ – obor zaměření: skladník. Po odchodu se chce vrátit k otci.

ROMAN: 20 let, v dětském domově vyrůstal, po pobytu v kojeneckém ústavu až do 18-ti let, v současné době v DD setrvává na Smlouvu o prodloužení ústavní péče, bydlí v tréninkovém bydlení, studuje soukromou ekonomicky zaměřenou VŠ. Nemá rodinu, ke které by se mohl vrátit.

TOMÁŠ: 17 let, V dětském domově od sedmi let, končí povinnou školní docházku. Nemá rodinu, ke které by se mohl vrátit.

ZÁSTUPKYNĚ ŘEDITELE DD: 15 let praxe.

VEDOUCÍ TRÉNINKOVÉ KAVÁRNY: 2 roky praxe.

Příloha č. 2: Návod k rozhovoru (textový dokument)

Návod k rozhovoru

Vedeného na téma *Odchod mládeže z ústavní péče a první rok samostatného života* pro účely výzkumu bakalářské práce.

PŘEDSTAVENÍ:

- Můžeš/te mi o sobě něco říci?
- Kolik je ti let?
- Co studuješ/te // kde pracuješ/te?
- Jaké máš zájmy?

ŽIVOT V DD:

- Jak dlouho žiješ/te / si žil v (...dětském domově)?
- Jaká událost tě/Vás přivedla do (...dětského domova)?
- Považuješ/te // považoval jsi/jste (...dětský domov) za svou rodinu?
- Můžeš/te mi prosím popsat (tvůj) život v DD?

POVINNOSTI:

- Měl jsi/jste nějaký režim?
- určité povinnosti?
- Co se stalo, když jsi/jste je nesplnil/a?

FINANCE:

- Dostával jsi/jste kapesné?
- A jak vysoké?
- Jak těžké bylo s ním vyjít?
- Šetříš/ šetřil jsi na něco?
- Za co jsi kapesné obvykle utratil?
- Jak myslíš, že budeš/te zvládat finanční stránku samostatného života?

OSAMOSTATNĚNÍ:

- Co pro tebe/Vás odchod z DD znamená / znamenal?
- Jak jsi/jste si odchod z DD představoval / představuješ?
- Pomáhalo ti/Vám něco nebo někdo připravit se na samostatný život?
- Myslíš že tě/ Vás v DD připravují/ připravovali na osamostatnění? Čím, jakým způsobem?
- Jak se připravuješ/te // jak jsi/jste se připravoval na odchod z DD a samostatný život.

OBAVY:

- Obáváš/te se // obával jsi/jste se odchodu z DD?
- Obáváš/te se něčeho až opustíš DD / obával jsi/jste se něčeho, když jsi/jste opouštěl DD? Čeho?
- Obáváš/te / obával jsi se osamění?

PROGRAMY NÁSLEDNÉ PÉČE:

- Víš jaké jsou nápomocné programy pro bývalé klienty DD?
- Zúčastnil jsi/jste se již nějakého projektu, programu, semináře?
- Nebo se chystáš/te nějakého zúčastnit? Jakého?

PŘEDSTAVY O SAMOSTATNÉM ŽIVOTĚ:

- Přemýšlíš o budoucnosti o tvém/ Vašem samostatném životě?
- Jaké máš představy o samostatném životě?
- Přemýšlíš o možnostech bydlení až opustíš DD? O jakých?
- Co očekáváš od samostatného života?

VZTAHY:

- Máš nějaké přátele?
- Máš přátele i mimo DD?
- Jaké máš vztahy s rodinou? Jsi s ní v kontaktu?
- Víš o někom na koho by jsi se v případě nouze mohl obrátit?

ZÁVĚR:

- Máš nějaké sny do budoucnosti? Jaké?
- Je ještě něco, na co jsem se tě/Vás zapomněla zeptat, něco co by jsi/jste rád upřesnil nebo dodal?

Děkuji za rozhovor....

Příloha č. 3: Informovaný souhlas s rozhovorem (textový dokument)

Informovaný souhlas s rozhovorem a jeho užitím V rámci výzkumu Odchod mládeže z ústavní péče a první rok samostatného života

Dobrý den, jsem studentkou třetího ročníku katedry Sociologie Fakulty Sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a v rámci své bakalářské práce na téma *Odchod mládeže z ústavní péče a první rok samostatného života*, provádím kvalitativní výzkum, který je zaměřen právě na proces opouštění ústavní péče a přípravu na samostatný život. Výzkum bude uskutečněn metodou rozhovorů pomocí návodu a jejich následnou analýzou. Konzultantem bakalářské práce je Ing. Bohumila Čabanová, Ph.D. (cabanovab@seznam.cz) na kterou se můžete v případě jakýchkoliv dotazů či připomínek obrátit, stejně tak jako na mne.

Vaše účast na rozhovoru je dobrovolná. Je samozřejmě zcela na Vás, co mi během rozhovoru řeknete a co ne. Rozhovor bude nahráván. Nahrávání může být na Vaši žádost kdykoli přerušeno. Nahraný rozhovor nebo jeho části budou pro potřeby analýzy přepsány do textové podoby.

Ve výzkumu bude plně respektováno Vaše soukromí a s údaji, které mi při rozhovoru poskytnete, bude nakládáno nanejvýš citlivě. Záznam rozhovoru bude pro účely výzkumného zpracování použit bez zvláštních úprav, při následné interpretaci a zveřejnění výsledků bude Vaše osoba plně anonymizována, stejně jako budou vynechány veškeré osobní informace, které by mohly vést k určení Vaší osoby.

Děkuji Vám za spolupráci na výzkumném projektu

Tereza Štanclová

Datum rozhovoru:

Jméno výzkumnice:

Podpis výzkumnice.....

Vaše jméno:

Váš podpis.....

Kontakt: Tereza Štanclová, tereza.jindra@seznam.cz, mob. +420 723 822 208